

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ**

Кафедра історії та філософії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор НАВС
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

____.____.2024

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Статус дисципліни	<u>обов'язкова</u>
Рівень вищої освіти	<u>перший (бакалаврський)</u>
Ступінь вищої освіти	<u>бакалавр</u>
Галузь знань	<u>08 «Право»</u>
Спеціальність	<u>081 «Право»</u>
Освітня програма	<u>«Право»</u>
Форми здобуття вищої освіти	<u>очна (денна), заочна</u>
Мова викладання	<u>українська</u>
Форма підсумкового контролю	<u>залік, екзамен</u>

Київ – 2024 рік

Розробники:

Ольга СТАРИЦЬКА – доцент кафедри історії та філософії ННПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Наталія МОЗОЛЬ – доцент кафедри історії та філософії ННПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Ольга НАЗАРЕНКО – старший викладач кафедри історії та філософії ННПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри
протокол від ____.____.2024 року № ____

Завідувач кафедри історії та філософії

Олена ШКУРАТЕНКО

Схвалено науково-методичною радою НАВС
протокол від ____.____.202__ року № ____

Голова науково-методичної ради

Станіслав ГУСАРЕВ

Результати перегляду робочої програми навчальної дисципліни

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __)
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від ____.____ 202_ № __

протокол науково-методичної ради
від ____.____ 202_ № __

Завідувач кафедри **Олена ШКУРАТЕНКО**

Голова НМР

Станіслав ГУСАРЕВ

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __)
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від ____.____ 202_ № __

протокол науково-методичної ради
від ____.____ 202_ № __

Завідувач кафедри **Олена ШКУРАТЕНКО**

Голова НМР

Станіслав ГУСАРЕВ

Робоча програма переглянута на 20__/20__ н.р. без змін; зі змінами (Додаток __)
(потрібне підкреслити)

протокол засідання кафедри
від ____.____ 202_ № __

протокол науково-методичної ради
від ____.____ 202_ № __

Завідувач кафедри **Олена ШКУРАТЕНКО**

Голова НМР

Станіслав ГУСАРЕВ

1. Програма навчальної дисципліни

Предметом вивчення навчальної дисципліни є система всієї юриспруденції як єдиної самостійної, цілісної фундаментальної науки, що спрямована на вивчення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування держави та права, їх інституцій, поняття, сутності та змісту об'єктивного і суб'єктивного права, системи права та законодавства, процесу правотворчості, реалізації суб'єктами норм права в складних правових відносинах, поняття, видів правової поведінки та юридичної відповідальності.

Мета та завдання навчальної дисципліни. Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія держави та права» є набуття здобувачем вищої освіти вмінь і навичок стосовно питань (проблем), що пов'язані із закономірностями виникнення, розвитку та функціонування державно-правових явищ в суспільстві, озброїти майбутніх юристів науково обґрунтованими формами і методами роботи в нормотворчій діяльності, при здійсненні систематизації чинного законодавства, у процесі правореалізаційної діяльності, в узагальненні юридичної практики, у проведенні профілактичної, виховної роботи та інших практичних діях.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Теорія держави та права» є формування у майбутніх юристів загальних знань про державу та право, а також оволодіння юридичною термінологією, формування високого рівня професійної правосвідомості та правової культури.

Програмні компетентності (інтегральні, загальні та фахові) відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти

Пререквізити: Юридична деонтологія; Історія держави та права; Історія держави та права зарубіжних країн; Філософія права; Соціологія права; Політологія, Юридична логіка; Судова психіатрія.

Постреквізити: Конституційне право; Міжнародно-правові стандарти з прав людини; Кримінальне право; Адміністративне право; Адміністративна діяльність; Кримінально-процесуальне право; Цивільне право; Цивільно-процесуальне право; Сімейне право; Криміналістика; Оперативно-розшукова діяльність.

Програмні компетентності (інтегральні, загальні та фахові) відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти

Інтегральна компетентність. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК13. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

Програмні результати навчання.

РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН 20. Виокремлювати і аналізувати юридично значущі факти і робити обґрунтовані правові висновки.

РН 11. Мати базові навички риторики.

Знання, уміння, навички. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- основи методології в пізнанні державно-правових явищ;
- основні закономірності процесу виникнення держави та права;
- сутність і головні ознаки держави;
- основні підходи до типології держав;
- відмінність між державною та політичною владою;
- види функцій та форми держави;
- поняття та ознаки правової держави;
- сутність права, його ознаки та функції, сучасні підходи до праворозуміння;
- види форм (джерел) права;
- поняття, структуру та види норм права;
- сутність і співвідношення системи права та системи законодавства;
- поняття, ознаки та види правових відносин;
- сутність правотворчості;
- специфіку реалізації та тлумачення норм права;
- механізм правового регулювання суспільних відносин;
- поняття та типологію правової поведінки;

- склад і види правопорушень, принципи юридичної відповідальності, а також місце й роль правоохоронних органів у боротьбі з правопорушеннями та у їх профілактиці;
- поняття й основні принципи законності, співвідношення законності та правопорядку;
- сутність правової культури та правової свідомості;
- поняття та класифікацію правового статусу особи;
- основні правові системи сучасності.

Вміти:

- вільно володіти основними категоріями теорії держави та права, правильно застосувати їх при оцінюванні конкретних ситуацій;
- характеризувати державу як політико-правове явище;
- орієнтуватися в джерелах права, вміти вільно їх тлумачити;
- відрізнити правові відносини від інших видів суспільних відносин;
- аналізувати норми права, застосовуючи методи пізнання державно-правових явищ;
- правильно реалізовувати норми права в різних життєвих ситуаціях;
- реалізовувати на практиці вимоги законності та правопорядку;
- критично оцінювати явища правової системи.

Навички:

- здійснювати власні наукові дослідження з проблем, що входить до предмету початкової дисципліни;
- формувати власні поняття та орудувати ними;
- розуміти та давати оцінку науковим правовим проблемам;
- формувати правові висновки, пропозиції, рекомендації.

2. Структура навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	Денна форма здобуття вищої освіти	Заочна форма здобуття вищої освіти
	ксф	ксф
Кількість кредитів ECTS – 6	Рік підготовки	
	1	1
	Семестр	
	1,2	1,2
Загальна кількість годин – 180	Лекції	
	40	
	Семінарські	
	56	20
	Самостійна робота	
	84	160
	Вид контролю	
	залік, екзамен	залік, екзамен

3. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	сем.	п.	с.р.		л	сем.	п.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розділ 1. Теорія держави										
Тема 1. Предмет, метод та функції теорії держави та права.	6	-	2	-	4	5	-	-	-	4
Тема 2. Поняття, походження і сутність держави.	6	2	2	-	2	6	2	2	-	4
Тема 3. Держава і політична система суспільства	6	2	2	-	2	4	-	-	-	4
Тема 4. Форми держави	6	2	2	-	2	7	2	2	-	4
Тема 5. Функції та механізм держави	6	2	2	-	2	7	-	2	-	4
Тема 6. Поняття, походження та розвиток права	6	2	2	-	2	7	-	2	-	4
Тема 7. Об'єктивне право: поняття, ознаки, принципи, структура	6	2	2	-	2	7	2	2	-	4
Тема 8. Правоутворення та форми (джерела) права	6	2	2	-	2	7	-	2	-	4
Тема 9. Норми права та інші соціальні норми	6	2	2	-	2	5	-	1	-	4
Тема 10. Система права та система законодавства	6	2	2	-	2	5	-	1	-	4
Разом за розділом 1	60	18	20	-	22	60	6	14	-	40
Залік										
Розділ 2. Теорія права										
Тема 11. Форми реалізації права.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9
Тема 12. Тлумачення норм права.	10	2	2	-	6	9	-	-	-	9
Тема 13. Правові відносини.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9

Тема 14. Правова поведінка.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9
Тема 15. Правова свідомість та правова культура.	10	2	2	-	6	9	-	-	-	9
Тема 16. Юридична відповідальність.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9
Тема 17. Державна дисципліна, законність та правопорядок.	6	2	2	-	2	9	-	-	-	9
Тема 18. Правове регулювання та його механізм.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9
Тема 19. Правовий статус особи.	12	2	4	-	6	12	1	2	-	9
Тема 20. Правова система: поняття, характеристика елементів.	10	2	2	-	6	10	-	1	-	9
Тема 21. Основні правові системи сучасності.	12	2	4	-	6	11	-	1	-	10
Разом за розділом 2	120	22	36	-	62	120	6	14	-	100
Екзамен										
Усього годин	180	40	56	-	84	180	12	28		140

4. Плани навчальних занять за видами

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 1. Поняття, походження і сутність держави.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та види юридичної науки. Поняття та ознаки теорії держави та права, її місце і роль у системі юридичних наук.
2. Об'єкт, предмет і структура теорії держави та права.
3. Методологія теорії держави та права.
4. Поняття, ознаки та різновиди функцій теорії держави та права.
5. Теорія держави та права як юридична навчальна дисципліна.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 2. Поняття, походження і сутність держави.

Питання лекційного заняття:

1. Загальна закономірності та причини виникнення держав.
2. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
3. Основні теорії виникнення держави.
4. Поняття, ознаки та сутність держави.
5. Теоретичні аспекти державотворення.
6. Типи держав: формаційний та цивілізаційний підходи.
7. Зміст основних сучасних теорій держави.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 2. Поняття, походження і сутність держави.

Питання до семінарського заняття:

1. Загальна закономірності та причини виникнення держав.
2. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
3. Основні теорії виникнення держави.
4. Поняття, ознаки та сутність держави.
5. Теоретичні аспекти державотворення.
6. Типи держав: формаційний та цивілізаційний підходи.
7. Зміст основних сучасних теорій держави.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 3. Держава і політична система суспільства.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття влади. Співвідношення політичної та державної влади.
2. Поняття та ознаки політичної системи суспільства.
3. Структура політичної системи суспільства.
4. Функції політичної системи суспільства.
5. Політична система суспільства і держава.
6. Громадянське суспільство і держава.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 3. Держава і політична система суспільства.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття влади. Співвідношення політичної та державної влади.
2. Поняття та ознаки політичної системи суспільства.
3. Структура політичної системи суспільства.
4. Функції політичної системи суспільства.
5. Політична система суспільства і держава.
6. Громадянське суспільство і держава.

Тема 4. Форми держави.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та елементи форми держави.
2. Поняття та види форми державного правління.
3. Поняття та види форми державного устрою.
4. Поняття та види форми державно-правового режиму.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 4. Форми держави.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та елементи форми держави.
2. Поняття та види форми державного правління.
3. Поняття та види форми державного устрою.
4. Поняття та види форми державно-правового режиму.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 5. Функції та механізм держави.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та ознаки функцій держави.
2. Класифікація функцій держави.
3. Форми та методи забезпечення функцій держави.
4. Поняття та елементи механізму держави.
5. Апарат держави як складова механізму держави: поняття та принципи функціонування.
6. Органи держави: поняття, ознаки та види.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 5. Функції та механізм держави.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та ознаки функцій держави.
2. Класифікація функцій держави.
3. Форми та методи забезпечення функцій держави.
4. Поняття та елементи механізму держави.
5. Апарат держави як складова механізму держави: поняття та принципи функціонування.
6. Органи держави: поняття, ознаки та види.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 6. Поняття, походження та розвиток права.

Питання лекційного заняття:

1. Виникнення права.
2. Співвідношення права і норм поведінки в первісному суспільстві.
3. Сучасні підходи до розуміння права.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 6. Поняття, походження та розвиток права.

Питання до семінарського заняття:

1. Виникнення права.
2. Співвідношення права і норм поведінки в первісному суспільстві.
3. Сучасні підходи до розуміння права.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 7. Об'єктивне право: поняття, ознаки, принципи, структура.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та ознаки об'єктивного права.
2. Сутність та соціальна цінність об'єктивного права.
3. Поняття, ознаки та класифікація принципів об'єктивного права.
4. Функції об'єктивного права.
5. Структура права.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 7. Об'єктивне право: поняття, ознаки, принципи, структура.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та ознаки об'єктивного права.
2. Сутність та соціальна цінність об'єктивного права.
3. Поняття, ознаки та класифікація принципів об'єктивного права.
4. Функції об'єктивного права.
5. Структура права.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 8. Правоутворення та форми (джерела) права.

Питання лекційного заняття:

1. Правотворчість: суб'єкти, види та стадії.
2. Поняття та основні види форм (джерел) права.
3. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки та види.
4. Дія нормативно-правових актів у просторі, часі та за колом осіб.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 8. Правоутворення та форми (джерела) права.

Питання до семінарського заняття:

1. Правотворчість: суб'єкти, види та стадії.
2. Поняття та основні види форм (джерел) права.
3. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки та види.
4. Дія нормативно-правових актів у просторі, часі та за колом осіб.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 9. Норми права та інші соціальні норми

Питання лекційного заняття:

1. Поняття і види соціальних норм.
2. Норми права і норми моралі - їх взаємозв'язок та взаємодія.
3. Норма права: поняття, структура, види.
4. Співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту.
5. Ефективність норм права.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 9. Норми права та інші соціальні норми

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття і види соціальних норм.
2. Норми права і норми моралі - їх взаємозв'язок та взаємодія.
3. Норма права: поняття, структура, види.
4. Співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту.
5. Ефективність норм права.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 10. Система права та система законодавства.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та елементи системи права.
2. Норма права: поняття, структура та види.
3. Система законодавства та її співвідношення із системою права.
4. Систематизація законодавства.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 10. Система права та система законодавства.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та елементи системи права.
2. Норма права: поняття, структура та види.
3. Система законодавства та її співвідношення із системою права.

4. Систематизація законодавства.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 11. Форми реалізації права.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та форми реалізації норм права.
2. Застосування норм права: поняття, стадії, вимоги.
3. Правозастосовні акти: поняття, ознаки, види.
4. Прогалини в праві та юридичні колізії: поняття та шляхи їх усунення.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 11. Форми реалізації права.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та форми реалізації норм права.
2. Застосування норм права: поняття, стадії, вимоги.
3. Правозастосовні акти: поняття, ознаки, види.
4. Прогалини в праві та юридичні колізії: поняття та шляхи їх усунення.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 12. Тлумачення норм права.

Питання лекційного заняття:

1. Тлумачення нормативно-правових актів: поняття, цілі, значення.
2. Види тлумачення.
3. Способи тлумачення.
4. Акти тлумачення: поняття та види.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 12. Тлумачення норм права.

Питання до семінарського заняття:

1. Тлумачення нормативно-правових актів: поняття, цілі, значення.
2. Види тлумачення.
3. Способи тлумачення.
4. Акти тлумачення: поняття та види.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 13. Правові відносини.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття, ознаки та види правовідносин.
2. Склад правовідносин.
3. Юридичні факти: поняття та класифікація.

Тема 13. Правові відносини.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття, ознаки та види правовідносин.
2. Склад правовідносин.
3. Юридичні факти: поняття та класифікація.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 14. Правова поведінка.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.
2. Поняття, ознаки, види правомірної поведінки.
3. Поняття, види та склад правопорушення.
4. Зловживання правом та об'єктивно-протиправне діяння.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 14. Правова поведінка.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.
2. Поняття, ознаки, види правомірної поведінки.
3. Поняття, види та склад правопорушення.
4. Зловживання правом та об'єктивно-протиправне діяння.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 15. Правова свідомість та правова культура.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття правової свідомості.
2. Структура правосвідомості.
3. Функції правосвідомості.
4. Види правосвідомості.
5. Поняття, основні характеристики і функції правової культури.
6. Структура правової культури.
7. Правова культура суспільства і окремої особистості.
8. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм, шляхи їх подолання.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 15. Правова свідомість та правова культура.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття правової свідомості.
2. Структура правосвідомості.

3. Функції правосвідомості.
4. Види правосвідомості.
5. Поняття, основні характеристики і функції правової культури.
6. Структура правової культури.
7. Правова культура суспільства і окремої особистості.
8. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм, шляхи їх подолання.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 16. Юридична відповідальність.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття, ознаки та види юридичної відповідальності.
2. Принципи та функції юридичної відповідальності.
3. Підстави для притягнення, настання і звільнення від юридичної відповідальності.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 16. Юридична відповідальність.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття, ознаки та види юридичної відповідальності.
2. Принципи та функції юридичної відповідальності.
3. Підстави для притягнення до юридичної відповідальності.
4. Підстави для звільнення від юридичної відповідальності.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 17. Державна дисципліна, законність та правопорядок.

Питання лекційного заняття:

1. Законність: поняття, нормативно-правова основа, система гарантій.
2. Поняття державної дисципліни.
3. Суспільний порядок і правопорядок.
4. Основні шляхи зміцнення законності і правопорядку.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 17. Державна дисципліна, законність та правопорядок.

Питання до семінарського заняття:

1. Законність: поняття, нормативно-правова основа, система гарантій.
2. Поняття державної дисципліни.
3. Суспільний порядок і правопорядок.
4. Основні шляхи зміцнення законності і правопорядку.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 18. Правове регулювання та його механізм.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття правового впливу, його види та механізм.
2. Правове регулювання: поняття, способи, методи, типи, принципи, предмет.
3. Стадії правового регулювання.
4. Види і характеристика елементів механізму правового регулювання.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 18. Правове регулювання та його механізм.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття правового впливу, його види та механізм.
2. Правове регулювання: поняття, способи, методи, типи, принципи, предмет.
3. Стадії правового регулювання.
4. Види і характеристика елементів механізму правового регулювання.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 19. Правовий статус особи.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття і принципи правового статусу особи.
2. Види правових статусів особи.
3. Покоління прав людини.
4. Права і свободи як головна складова правового статусу.
5. Класифікація прав і свобод.
6. Обов'язки як елемент правового статусу особи.
7. Забезпечення прав і свобод особи.
8. Гарантії прав і свобод особи.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 19. Правовий статус особи.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття і принципи правового статусу особи.
2. Види правових статусів особи.
3. Покоління прав людини.
4. Права і свободи як головна складова правового статусу.
5. Класифікація прав і свобод.
6. Обов'язки як елемент правового статусу особи.
7. Забезпечення прав і свобод особи.
8. Гарантії прав і свобод особи.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 20. Правова система: поняття, характеристика елементів.

Питання лекційного заняття:

1. Поняття та ознаки правової системи.
2. Елементи правової системи.
3. Функції правової системи.
4. Особливості правової сім'ї. Національні правові сім'ї.

Семінарське заняття – 2 год.

Тема 20. Правова система: поняття, характеристика елементів.

Питання до семінарського заняття:

1. Поняття та ознаки правової системи.
2. Елементи правової системи.
3. Функції правової системи.
4. Особливості правової сім'ї. Національні правові сім'ї.

Лекційне заняття – 2 год.

Тема 21. Основні правові системи сучасності.

Питання лекційного заняття:

1. Основні риси романо-германської правової сім'ї. Правова система України на юридичній карті світу.
2. Характеристика англо-американської правової сім'ї.
3. Особливості сім'ї мусульманського права.
4. Основні риси звичаєво-традиційної правової сім'ї.

Семінарське заняття – 4 год.

Тема 21. Основні правові системи сучасності.

Питання до семінарського заняття:

1. Основні риси романо-германської правової сім'ї. Правова система України на юридичній карті світу.
2. Характеристика англо-американської правової сім'ї.
3. Особливості сім'ї мусульманського права.
4. Основні риси звичаєво-традиційної правової сім'ї.

5. Завдання для самостійної роботи

5.1. Практикум

Тема 1. Предмет, метод та функції теорії держави та права.

Основні терміни теми: предмет теорії держави та права, метод теорії держави та права, методологія теорії держави та права, функції теорії

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте предмет теорії держави та права.
2. Назвіть види функцій теорії держави та права.
3. У чому сутність гносеологічної функції теорії держави та права?
4. Яка роль теорії держави та права у процесі формування юридичного світогляду майбутнього правоохоронця?

Теми рефератів:

1. Методологія дослідження загальтеоретичних дисциплін.
2. Формування теорії держави і права як самостійної юридичної науки.

Практичні завдання:

Визначте, які методи теорії держави та права коротко викладені нижче:

Методи: діалектичний, системний, функціональний, абстрагування, кібернетичний, структурний, державно-статистичний, спеціально-юридичний.

1. Уявне виокремлення істотних ознак предмета та їх відокремлення від множини інших властивостей. Широке використання цього методу в теорії держави та права є цілком обґрунтованим, оскільки одним з головних завдань останньої є формування та вдосконалення поняттєво-категоріального апарату юриспруденції;

2. Універсальний метод, в основі якого лежить, вчення про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення. Вона дає можливість охопити світ у його цілісності, визначити місце досліджуваної проблеми серед множини інших, її зв'язку з ними тощо.

3. Загальнонауковий метод, що використовується при дослідженні та конструюванні складних і надскладних об'єктів. Застосування вказаного методу дозволяє розглядати державно-правові явища як цілісну сукупність різноманітних елементів (складових), що взаємодіють між собою та навколишнім середовищем;

4. Один з базових у теорії держави та права. Його сутність відображається у виокремленні форм взаємодії різноманітних суб'єктів або елементів і з'ясуванні їх місця та значення.

5. Спосіб пізнання, що властивий різноманітним теоріям і дослідженням, головним об'єктом яких є структура соціальних, правових і державних систем, а також їх елементів.

6. Передбачає опрацювання кількісних показників, що об'єктивно відображають стан, динаміку і тенденції розвитку державно-правових явищ у наукових чи практичних цілях.

7. Сукупність прийомів, що дозволяють за допомогою системи понять, законів і технічних засобів кібернетики вивчити державно-правові явища. Можливості кібернетики не зводяться лише до технічних засобів (комп'ютерів тощо). різноманітності тощо).

8. Це конкретно-науковий спосіб пізнання, сутність якого полягає в описі явищ державно-правової дійсності за допомогою юридичної термінології, висвітленні діяльності соціальних суб'єктів з погляду юридичних моделей

поведінки, з позиції законного або протиправного, обов'язкового або можливого.

2. Скласти порівняльну таблицю ознак держави, які відрізняють її від суспільної (публічної) влади первіснообщинного ладу:

Первісний лад	Держава

3. *Доповніть визначення:*

Юридична наука (юриспруденція) – це спеціалізована галузь наукових знань у сфері ..... наук; наукова діяльність, спрямована на вивчення ..... в теоретичному і прикладному аспектах, правових форм організації та функціонування держави, ... та окремих державно-правових інститутів.

Теорія держави та права – це ....., фундаментальна юридична наука, що вивчає ....., ... виникнення, розвитку і функціонування держави та права, інших пов'язаних з ними явищ суспільної дійсності, а також здійснює ..... юридичних наук у єдину систему та їх ..... забезпечення.

Предмет теорії держави та права – це сутнісні властивості, загальні ..... виникнення, розвитку і функціонування ..... та ....., а також інших пов'язаних з ними явищ суспільної дійсності.

Метод теорії держави та права – це сукупність....., способів і засобів дослідження та ..... засвоєння дійсності, за допомогою яких пізнаються державно-правові ..... у процесі їх виникнення, розвитку та функціонування.

Функції теорії держави та права – це основні ..... її наукової та навчальної дії на державно-правову ....., що визначають і характеризують сутність, ..., соціальне призначення, завдання і мету теорії держави та права в системі ..... наук.

Тема 2. Поняття, походження і сутність держави.

Основні терміни теми: *основні теорії виникнення держави (міфологічна теорія, релігійна теорія, класична теологічна теорія, патріархальна теорія, патерналістична теорія Конфуція, природно-правова теорія, насильницька теорія, психологічна теорія, органічна теорія, марксистська (матеріалістична) теорія, теорія інцесту (кровозмішення), поняття та ознаки держави, сутність держави, державотворення, теорії та форми визнання, типологія держав, формаційний та цивілізаційний підходи, держава загального благоденства, соціальна держава, правова держава, теорія анархічної держави.*

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте предмет теорії держави та права.
2. Назвіть види функцій теорії держави та права.
3. У чому сутність гносеологічної функції теорії держави та права?
4. Яка роль теорії держави та права у процесі формування юридичного світогляду майбутнього правоохоронця?

Реферати:

1. Основні теорії виникнення держави.
2. Поняття та ознаки держави.
3. Сучасна процедура державотворення та визнання.
4. Проблеми формування правової держави в Україні.
5. Сучасні концепції держави – класифікація та загальна характеристика.
6. Глобалізація як невідворотний процес державно-правового розвитку.

Практичні завдання:

1. У чому полягають основні відмінності між видами визнання держав?
2. У чому полягає соціальна сутність сучасної держави?
3. Які з найбільш відомих теорій походження держави є дискусійними?
4. Які причини призвели до виникнення держави?
5. У конспекті схематично відобразіть та охарактеризуйте основні та факультативні ознаки держави.
6. Чим держава відрізняється від інших інститутів політичної системи суспільства?
7. Чому кожна держава має свої державні символи?
8. Які державні символи встановлені в Україні?
9. Держава як інститут влади виникла, коли:
  - а) колективна власність була замінена приватною;
  - б) відбувалися суспільні поділи праці;
  - в) на зміну кам'яному віку приходить вік металів;
  - г) виникли соціальні групи із протилежними інтересами;
  - г) почав танути льодовик.
10. *Визначте, які з перелічених теорій наведені нижче:*
Теорії розуміння держави: етатична, фашистська, національна, неоелітаризм, держава загального благоденства
  1. Обґрунтовується, що сучасна «демократична» держава втратила класовий характер і діє в інтересах усіх членів суспільства. Держава використовує такі економічні важелі як політика цін, податки, інвестиції, державне замовлення, кредити, регулювання експорту й імпорту і тим самим впливає на приватний сектор, пристосовує його для блага всіх;
  2. Держава, реалізуючи функцію соціальних послуг (матеріальна допомога, поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати і пенсій, поліпшення житлових умов, охорони здоров'я, освіти), забезпечує більш високий рівень життя населення всієї країни;
  3. Поступово відмирає репресивно-каральна функція держави, звужується сфера державного примусу. Як результат робиться висновок, що розвиток змішаної економіки, активізація функції соціальних послуг, відмирання репресивно-каральної функції держави перетворює її з класовоантагоністичної на «державу загального благоденства».
  4. Обґрунтування того, що основне призначення держави полягає в забезпеченні створення найсприятливіших умов для існування та розвитку певної нації.
  5. Це суміш різних положень, метою яких є виправдання, заохочення найнижчих людських інстинктів.

6. Обґрунтуванні необхідності максимального втручання держави в життя суспільства та кожної конкретної особи.

7. Представники цієї теорії Х. Ласуел, Д. Сарторі, Х. Зейглер вважають, що народоправство приречене на невдачу та веде до диктатури. Щоб цього не сталося, суспільством має управляти компетентна еліта. Для цього необхідно поєднати елітаризм з елементами плюралістичної демократії.

Тема 3. Держава і політична система суспільства.

Основні терміни теми: *Поняття суспільства та його структура. Громадянське суспільство. Влада як соціальний інститут. Поняття та співвідношення політичної та державної влад. Державна влада та особистість. Влада та соціальні норми первісному суспільстві. Мононорми. Табу. Традиція. Звичай. Правовий звичай. Звичаєве право.*

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте громадянське суспільство.
2. Порівняйте громадянське суспільство та первісно-общинний лад.
3. У чому полягає сутність функцій державної влади?
4. Що спільного та відмінного між первісними нормами та нормами права?

Реферати:

1. Співвідношення політичної та державної влади.
2. Поняття та ознаки політичної системи суспільства.
3. Структура політичної системи суспільства.
4. Співвідношення держави та громадянського суспільства.

Практичні завдання:

1. Заповніть таблицю (дати коротку характеристику по критеріям розмежування):

Критерії розмежування	Держава	Первісне суспільство
1) Політична організація		
2) Структурна організація		
3) Територіальна організація		
4) Нормативна організація		

2. Доповніть визначення:

Суспільство – це .....сукупність людей на певній ....., об'єднаних характерними для них відносинами на конкретному етапі історичного розвитку.

Мононорми – це правила поведінки, що об'єднують зародки ....., ..., ...

Звичаї – історично сформовані правила ..... людей, які стали нормами внаслідок ..... застосування впродовж ..... часу.

3. Проаналізуйте ситуацію та надайте відповідь на питання: «Чи можна розглядати зміни, що відбулися в племені, свідченням утворення державності?»

У племені, що проживає в даний час в лісах Амазонки, зберігається первіснообщинний уклад. Люди вели примітивне господарство, довіряли

управління найстаршому одноплемінникові, керувалися звичаями племені.

Коли їх виявила група вчених, в племені відбулися значні зміни.

Отримавши сувеніри у вигляді сучасного одягу, аудіотехніки та продуктів харчування, аборигени навчилися правилам допустимого цивілізованого співжиття.

4. Вирішіть задачу:

У зв'язку з масовими та системними порушеннями основних прав та свобод людини в анексованій Автономній республіці Крим та тимчасово окупованих окремих районах Донецької та Луганської областей міністерство юстиції України своєчасно підготувало та розмістило на своєму офіційному вебсайті «Додаткові рекомендації щодо звернення до ЄСПЛ у зв'язку із порушенням прав осіб на окупованій території Автономної Республіки Крим та у Південно-Східних областях України».

На основі опрацювання звітів Кримської польової місії з прав людини, ОБСЄ, ООН, Інституту релігійної свободи тощо, щодо подій на анексованій території Автономної Республіки Крим та у Південно-Східних областях України Урядовим уповноваженим з прав людини було виокремлено низку часто повторюваних порушень прав людини, дотримання яких гарантується Європейською Конвенцією.

У зазначених рекомендаціях констатовано, що наразі українські органи державної влади не можуть ефективно функціонувати і здійснювати діяльність, спрямовану на використання своїх повноважень, передбачених національним законодавством, у повному обсязі на території Кримського півострова, Донецької та Луганської областей. Така ситуація зумовлена тим, що на території Автономної Республіки Крим, яка залишається невід'ємною частиною території України, внаслідок незаконних дій РФ усі, законно сформовані органи місцевої влади у порушення вимог національного законодавства та принципів міжнародного права були замінені на безпосередньо підпорядковані РФ.

На території Донецької та Луганської областей умисно створюються перешкоди у функціонуванні місцевих органів влади через агресивні дії з боку представників незаконно діючих озброєних терористичних формувань, підконтрольних РФ, шляхом захоплення та блокування ними адміністративних будівель, здійснення тиску, висловлення погроз, застосування фізичного насильства до посадових осіб або службових осіб органів влади.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ кожна Договірна Сторона згідно зі ст.1 Європейської Конвенції несе відповідальність за усі дії чи бездіяльність своїх органів незалежно від того, чи вони мали місце внаслідок додержання вимог внутрішнього законодавства або необхідності дотримуватися міжнародних зобов'язань.

Разом з тим, у справі «Catan and Others v. Republic of Moldova and Russia» ЄСПЛ визнав, що ця відповідальність може бути обмежена у випадку, коли Договірна Сторона позбавлена ефективного контролю над частиною її території.

Визначте, хто має забезпечувати права та свободи людини, що гарантовані Європейською Конвенцією в даному випадку з Україною.

5. Визначте, які саме категорії (громадянське суспільство чи правове

державу) описують тези, що коротко викладені нижче:

1. «В цьому стані кожен для себе є мета, все решта для нього ніщо. Але без співвідношення з іншими він не може досягнути своєї мети повною мірою: ці інші є засоби для досягнення власної мети...». Г.-В.-Ф. Гегель «Філософія права»

2. «Свобода зібрань та союзів, свобода слова та друку, свобода віросповідання, особиста недоторканість...Ці на інші ідеї знайшли своє відображення у сучасному формулюванні як принцип взаємної відповідальності особи та держави» С.А. Котляревський

3. «Є два типи державного устрою: один – де над всім стоять правителі, інший – де і правителі підкоряються законам» Платон. «Законои»

4. «Якби держава не підкорялася ніяким законам чи правилам, без яких держава не була б державою, то на неї потрібно було б дивитись не як на природну річ, а як на химеру» Б.Спіноза. «Політичний трактат».

5. «Це є централізований правопорядок, відповідно якому правосуддя та управління здійснюються на основі законів, що приймаються парламентом, члени уряду відповідальні за свої акти, суди незалежні, а також гарантуються громадянські права та свободи...» Г. Кельзен «Чисте вчення про право».

6. «Найбільшою проблемою для людства, вирішити яку змушує сама природа, є досягнення загального правового стану, що заснований на рівності людей.» І. Кант «Метафізика нравов».

Тема 4 Форми держави.

***Основні терміни теми:** форма держави, форма державного правління, монархія, абсолютна монархія, обмежена монархія, республіка, аристократична республіка, демократична республіка, президентська республіка, парламентська республіка, змішана республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, імперія, форма державно-правового режиму, демократичний державно-правовий режим, антидемократичний державно-правовий режим.*

Завдання для самостійної роботи:

1. З'ясуйте співвідношення понять: сутність, зміст, функції та форма держави.
2. Встановіть особливості форми держави Україна.
3. Дізнайтесь, який правовий статус може мати автономія в унітарній державі.
4. Зробіть порівняльний аналіз таких державно-правових категорій: «форма територіального устрою» та «міждержавне об'єднання».

Теми рефератів:

1. Роль монархій у сучасних розвинутих країнах.
2. Особливості монархічної форми правління в країнах Арабського Сходу.
3. Особливості федералізму в сучасних зарубіжних країнах.
4. Правовий статус адміністративно-територіальних одиниць в унітарних державах.

5. Нетипові форми державного правління.

Практикум:

1. Схематично зобразіть три основні форми держави (форму правління, форму устрою та режиму), а також їх види.

2. У формі порівняльної таблиці наведіть основні відмінності між парламентарною монархією та парламентарною республікою.

3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

Вкажіть елемент форми держави:

- а) політична система;
- б) апарат держави;
- в) державне правління;
- г) державна система.

4. Закінчіть фразу: абсолютна монархія – це...

5. Оберіть правильну відповідь:

Із запропонованих варіантів оберіть основну ознаку імперії:

- а) це складна і велика держава;
- б) тримається на державному примусі з боку метрополій;
- в) об'єднує всі держави або народи внаслідок завоювання.

6. Знайдіть та виправте помилку:

Конфедерація – це союз держав, що утворений для виконання певних цілей і завдань у політичній, економічній та військовій сферах, суб'єкти якої не мають власного суверенітету.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

Політичний режим
↙ ↘
Державний режим

8. Практичне завдання:

На підставі чинних нормативних актів зарубіжних країн, на власний розсуд, оберіть дві держави, одна з яких за формою державного правління є монархією, а друга – республікою та визначте, якими є відповідні держави за формою державного устрою та державно-правовим режимом.

Тема 5. Функції та механізм держави.

Основні терміни теми: функції держави, види функцій держави, основні і неосновні функції держави, постійні і тимчасові функції держави, внутрішні і зовнішні функції держави, форми здійснення функцій держави, методи здійснення функцій держави, механізм держави, державний апарат, державна установа, державні підприємства, апарат держави, види органів держави та критерії їх класифікації, основні принципи організації та діяльності апарату

держави в сучасних умовах.

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте визначення й охарактеризуйте за чинним законодавством України орган держави?
2. Проаналізуйте принципи формування та діяльності апарату держави в Україні.
3. Розкрийте основні напрями вдосконалення організації та функціонування апарату держави в Україні.
4. Розкрийте критерії та підстави класифікації функцій держави.

Реферати:

1. Поняття, ознаки та види функцій держави.
2. Форми та методи забезпечення функцій держави.
3. Поняття та ознаки механізму держави.
4. Поняття та ознаки органів держави.

Практичні завдання:

1. Охарактеризуйте структуру механізму держави через взаємодію його елементів.
2. У конспекті необхідно зазначити різнорівневу структуру державного апарату.
3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:
До основних завдань Кабінету Міністрів України належать:
  - 1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;
  - 2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості;
  - 3) спрямування та координація роботи місцевих органів влади;
  - 4) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи.
4. Закінчіть фразу:
Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується...
5. Оберіть правильну відповідь:
Одним із принципів організації та діяльності державного апарату є:
  - а) презумпція невинуватості;
  - б) різноманітність та рівність всіх форм власності;
  - в) принцип плюралізму;
  - г) принцип гласності.
6. Знайдіть помилку:
Президент України є главою держави та очолює виконавчу гілку влади, є Головою Ради Національної безпеки та оборони України, Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.
7. Визначте місце Конституційного суду України в судовій системі України.

Тема 6. Поняття, походження та розвиток права.

Основні терміни теми: Причини виникнення права. Мононорми. Табу. Правові звичаї. Праворозуміння. Підхід до розуміння права. Природно-правовий підхід до розуміння права. Позитивістський підхід до розуміння права. Соціологічний підхід до розуміння права. Інтегративний підхід до розуміння права.

Завдання для самостійної роботи:

1. Поясніть, чому існують відмінності в розумінні права?
2. Як співвідносяться норми у первісному суспільстві та сучасні правові норми?
3. Що стало причинами виникнення права?
4. Що виникло раніше: право чи держава?

Реферати:

1. Причини виникнення права.
2. Сучасні концепції праворозуміння.
3. Співвідношення права та держави.

Практикум:

1. Співвіднесіть наведені нижче міркування вітчизняних правознавців XVIII – XX століть з основними підходами до розуміння права (позитивістський, природно-правовий, соціологічний та інтегративний):

1. Підставою всякої доброї або неупередженої, тобто не злої, не доброї в міркуванні всіх свідомих істот, справи називаю я правом або правістю, чи справедливістю; наприклад, правом є людині любити свого ближнього, для того, щоб бути і від нього любимому, правом є людині їсти, тому що це справа хоча не приносить ні користь, ні шкоди іншим людям, однак вона потрібна для дотримання життя людині (Козельський Яків Павлович, 1728 – 1795 рр.).

2. Право є порядок загальнообов'язковий, тому свідомість і моральна вимога окремих осіб, самі по собі не становлять право; для повного утворення права необхідний третій, завершальний елемент, що полягає у визнанні відомого правила або вимоги обов'язковим. Таке визнання належить суспільству або його представнику – державній владі та здійснюється у формі безпосереднього дотримання або в формі утвердженого та оголошеного закону (Ренненкампф Микола Карлович, 1832 – 1899 рр.).

3. Право – це зовнішня свобода, що надана та обмежена нормою. Або, що теж саме: право є сукупністю норм, які, з одного боку, надають, а з іншого – обмежують зовнішню свободу осіб у їх взаємних відносинах (Трубецької Євген Миколайович, 1863 – 1920 рр.).

4. Право є сукупністю норм, що приписують громадянам від імені суспільства такі правила поведінки, які передбачають досягнення загального блага на основі справедливості і при цьому примусовим чином (Гредескул Микола Андрійович, 1865 – 1941 рр.).

5. Право представляє собою сукупність своєрідних позитивних, об'єктивних норм, правил належного, що вироблені в суспільному союзі та

мають характер владних зовнішніх наказів, які регулюють людські відносини (Палієнко Микола Іванович, 1869 – 1937 рр.).

6. Право нерозривно пов'язане з державою: держава становить безпосереднє середовище для розвитку права, і державна організація у свою чергу набуває правової форми (Тарановський Федір Васильович, 1875 – 1936 рр.).

2. Заповніть таблицю (дати коротку характеристику по критеріям розмежування):

Критерії розмежування	Природноправовий підхід до розуміння права	Позитивістський підхід до розуміння права
1) Вихідна форма буття права		
2) Зв'язок з мораллю, справедливістю		
3) Час виникнення		
4) Джерело виникнення		
5) Відношення до прав людини		

3. *Вирішіть тестові завдання*

1. Назвіть інституційну систему нормативного регулювання суспільних відносин:

- а) мораль;
- б) право;
- в) традиції.

2. Чим забезпечуються звичаї?

- а) внутрішнім примусом;
- б) громадським впливом;
- в) звичкою.

3. Моральні норми забезпечуються:

- а) внутрішнім переконанням;
- б) громадським примусом;
- в) державним примусом.

4. Які засоби впливу на поведінку людей закріплюються в нормах права?

- а) декларації, заклики;
- б) заборони, дозволи, позитивні зобов'язання;
- в) моральні сентенції, політичні програми.

Тема 7. Об'єктивне право: поняття, ознаки, принципи, структура.

Основні терміни теми: об'єктивне право, суб'єктивне право, матеріальне право, процесуальне право, публічне право, приватне право, регулятивне право, охоронне право, сутність права, цінність права, принципи права, функції права.

Завдання для самостійної роботи:

1. Поясніть, чому існують відмінності в розумінні права?
2. У чому полягає сутність права та як вона співвідноситься з його змістом?
3. Розкрийте загальнолюдську сутність права.
4. Які галузеві принципи права Ви знаєте?
5. Вкажіть структурні складові об'єктивного права.

Теми рефератів:

1. Соціальна цінність об'єктивного права.
2. Сутність права як певної міри свободи.
3. Структура права.
4. Основні принципи права.

Практикум:

1. Розтлумачити ознаки об'єктивного права.
2. Скласти порівняльну таблицю ознак об'єктивного та суб'єктивного права (не менше трьох порівнянь).

Види права	Хто встановлює	За волею людини	Наслідки нездійснення
Об'єктивне право			
Суб'єктивне право			

3. Вирішить тест з однією правильною відповіддю:

Принципи права це:

- а) закономірності розвитку права на певних історичних періодах;
- б) головні ідеї, вихідні засади та основи функціонування права;
- в) зміст та основне призначення права.

4. Закінчить фразу:

Аксіологія права – це ...

5. Із запропонованих тверджень оберіть ті, що, на Вашу думку, є правильними:

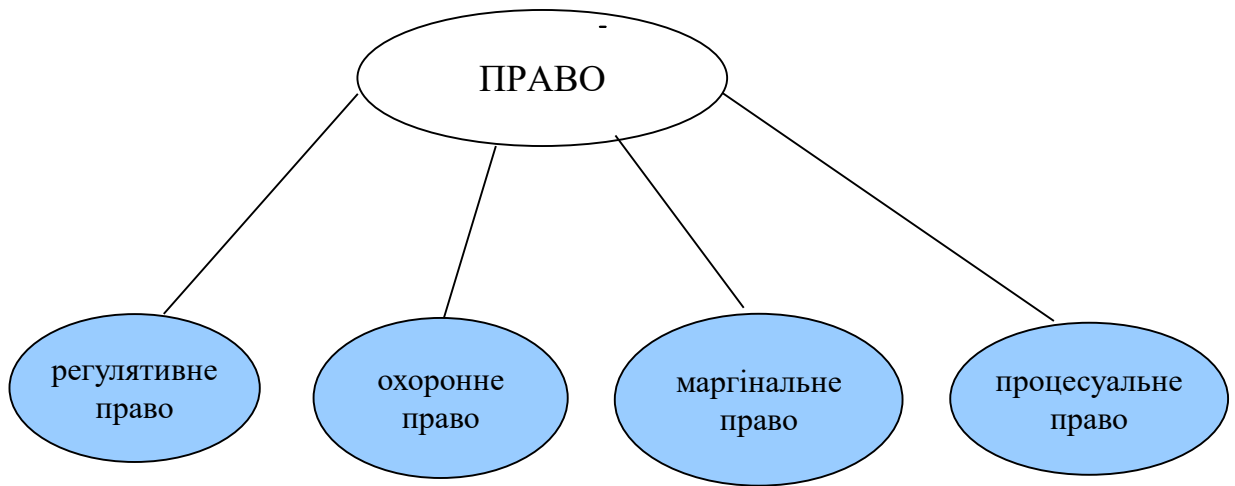
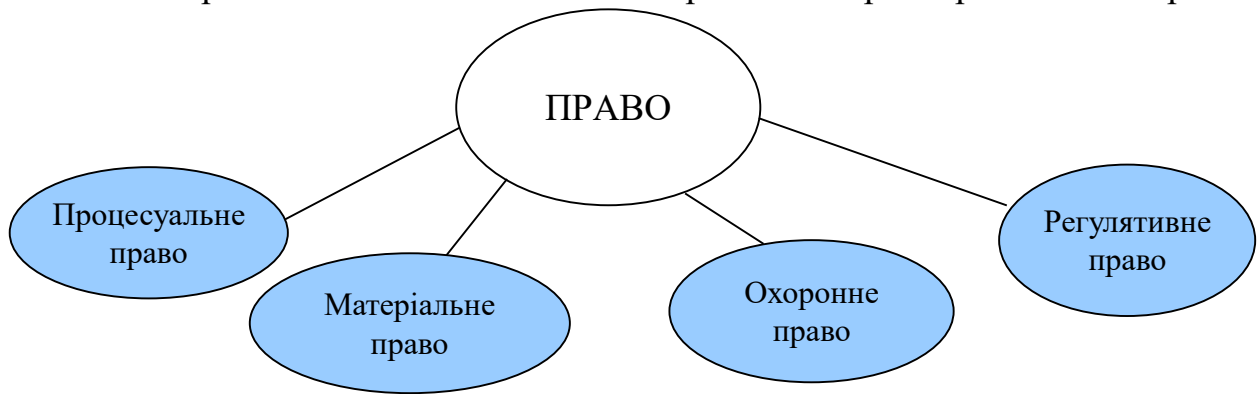
- а) цивільне, сімейне право є частинами матеріального права;
- б) кримінальне та адміністративне право є складовими охоронного права;
- в) конституційне та фінансове право є складовими регулятивного права;
- г) земельне та сімейне право є частинами процесуального права;
- г) господарське та цивільне право є частинами матеріального права.

6. Знайдіть і виправте помилку:

Суб'єктивне право – це вид і міра необхідної поведінки суб'єкта права, що включає в себе:

- а) необхідність самому діяти певним чином;
- б) можливість вимагати належної поведінки від іншої сторони;
- в) можливість користуватися матеріальними благами;
- г) можливість вимагати від Європейського суду з захисту прав людини в разі порушеного права.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

8. Практичне завдання: поділіть вказані галузі права на такі, що відносяться до публічного або приватного права:

- конституційне право;
- сімейне право;
- кримінально-процесуальне право;
- фінансове право;
- цивільне право;
- трудове право;
- адміністративне право;
- господарсько-процесуальне право;
- кримінальне право;
- земельне право.

Галузі публічного права	Галузі приватного права

Тема 8. Правотворчість та форми (джерела) права.

Основні терміни теми: правоутворення, правотворчість, законотворчість, законодавчий процес, джерела права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативний договір, правова доктрина, закон, підзаконний нормативно-правовий акт.

Завдання для самостійної роботи:

1. Поясніть, як співвідносяться поняття «правоутворення» і «правотворчість», у чому їх єдність і відмінності?
2. Хто є суб'єктами законодавчої ініціативи в Україні?
3. Які форми (джерела) права Ви знаєте?
4. Розкрийте принципи правотворчості.
5. У чому полягає зворотна дія закону?

Теми рефератів:

1. Правоутворення та правотворчість: аспекти співвідношення.
2. Особливості правотворчості в Україні.
3. Класифікація нормативно-правових актів України.
4. Особливості техніки відомчої правотворчості.
5. Особливості дії нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.

Практикум:

1. Розтлумачте гносеологічний рівень правоутворення.
2. Складіть порівняльну таблицю правотворчості та законотворчості (не менше трьох порівнянь).

Правові явища	Співвідношення до правоутворення	Суб'єкти здійснення	Кінцевий результат
Правотворчість			
Законотворчість			

3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

Назвіть етапи законодавчого процесу:

- а) підготовчий етап, етап прийняття правового акта;
- б) законодавча ініціатива, обговорення проекту законодавчим органом, прийняття проекту, опублікування нормативного акта;
- в) прийняття рішення про необхідність прийняття нормативного акта, розгляд проекту у правотворчому органі, прийняття нормативно-правового акта.

4. Закінчить фразу:

Юридична техніка – це сукупність правил, прийомів і способів, за...

5. Із запропонованих тверджень оберіть ті, що, на Вашу думку, є правильними:

- а) правотворчість є видом правоутворення;
- б) народ України не може бути суб'єктом правотворчості;
- в) правовий звичай є додатковим джерелом права в Україні;
- г) делегована правотворчість – це локальна правотворчість;

г) міжнародно-правовий акт має пріоритет по відношенню до нормативно-правового акта.

6. Знайдіть та виправте помилку:

Правовий прецедент – це рішення компетентного органу держави (парламенту) чи посадової особи по конкретній адміністративній справі, яке стає обов'язковим для розгляду в подальшому всіх справ.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

1.

8. Практичне завдання:

Доберіть приклади з чинного законодавства України різних видів нормативно-правових актів:

Основний Закон України –

конституційний закон –

кодифікований закон –

поточний закон –

підзаконний нормативно-правовий акт –

Тема 9. Норми права та інші соціальні норми.

Основні терміни теми: Естетичні норми. Звичай. Норми-звичаї. Звичаєве право. Звичай ділового обороту. Корпоративні норми. Соціальні норми. Норми моралі. Норми права. Релігійні норми. Технічні норми. Економічні норми. Екологічні норми. Політичні норми. Етичні норми. Соціальне регулювання. Нормативне регулювання. Обмеження. Покарання.

Завдання для самостійної роботи:

1. У чому полягають відмінності між нормами моралі та правовими нормами?
2. Як політичні норми впливають на процес формування правових норм?
3. У чому проявляється сутність корпоративних норм?
4. Що таке ефективність права та у чому вона відображена?
5. Чи існують позитивні санкції?

Реферати:

1. Співвідношення норми права і норми моралі.
2. Особливості корпоративних норм.
3. Структура норм права.

Практикум:

1. Доповніть визначення:

Під соціальними нормами розуміють...

Технічні норми регулюють...

Норми-звичаї – це...

Корпоративні норми - це...

Релігійна норма – це ...

2. Заповніть таблицю (дати коротку характеристику по критеріям розмежування):

Критерії розмежування	Моральні	Релігійні	Звичаї	Правові	Корпоративні
1) Походження					
2) Спосіб встановлення					
3) Ким встановлюється					
4) Спосіб забезпечення					
5) Ступінь формальної визначеності					

3. Прочитайте вислови відомих українців і визначте, чи містять вони соціальні норми. Якщо містять, то вкажіть їх видову належність.

– «Якщо ви од отця вашого і од матері вашої відступились, то і від вас всі відступляться і на вічне забуття у непам'ять вас увергнуть» (М. Смотрицький)

– «Хто вступає в святий подружній стан, той виконує Божі настанови,

виправдовує себе перед природою, віддаючи їй те, що з неї взяли...» (К. Сакович)

– «Не осуджай брата навіть подумки, пам'ятай про власні гріхи, тоді й тебе Бог не осудить». (Л. Жидита)

– «Бути у світі й нічим не позначити свого існування – це здається мені жахливим». (М. Гоголь)

– «Чиста совість є правдивою та єдиною радістю». (Ф. Прокопович)

– «Найбільшою шкодою з усіх є лінощі учнів, котрі вагаються взяти на себе труд рівній справі, якої вони прагнуть». (Ф. Прокопович)

– «Три речі є до вподоби Богу і людям: згода братів, милосердя до ближніх і згода між чоловіком та дружиною» (П. Могила)

– «Книги подібні рікам, що тамують спрагу цілого світу, – це джерела мудрості» (Нестор Літописець)

– «Над усе – честь і слава, військова справа, щоб і сама себе на сміх не давала, і ворога під ноги топтала». (П. Куліш)

– «Хіба може говорити про біле той, кому не відомо, що таке чорне?» (Г. Сковорода)

– «Дівця ж бо губить красу свою блудством, а муж мужність свою – злодійством». (Д. Заточник)

– «Своєї мови рідної і свого рідного звичаю вірним серцем держітеся. Тоді з вас будуть люди як слід, тоді з вас буде громада шанована і вже на таку громаду ніхто своєї лапи не положить». (П. Куліш)

4. *Знайдіть та виправте помилку:*

Соціальні норми – це правила, що регулюють поведінку віруючих людей, пов'язану з віросповіданнями та відправою релігійного культу, правила поведінки загального характеру, що складаються у відносинах між людьми в суспільстві і забезпечуються різними засобами соціального впливу.

Характерними рисами соціальних норм є зумовлені законами природи і техніки, нормами-інструкціями з експлуатації машин і механізмів, етнічним характером залежність від менталітету певної етнічної групи, де формувалися.

Корпоративні норми містяться – у священних книгах (біблій, корані, ведах) та правилах поведінки, що встановлюються і забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями.

За сферою соціальних відносин соціальні норми класифікуються на правові, економічні, політичні, релігійні, корпоративні, сімейні, етичні та естетичні.

Структура правової норми складається з альтернативної гіпотези, гіпотези, складної диспозиції, право відновлюваної санкції, санкції.

За способом утворення і забезпечення соціальні норми класифікуються на релігійні, моральні, правові, політичні, естетичні, корпоративні, звичаї та традиції.

Тема 10. Система права та система законодавства.

Основні терміни теми: норма права, інститут права, галузь права, нормативно-правовий акт, галузь законодавства, систематизація нормативно-

правових актів, кодифікація, інкорпорація, консолідація, соціальні норми, норми моралі, звичаї, традиції, корпоративні норми, релігійні, технічні норми, норма права, структура (елементи) норми права, гіпотеза, диспозиція, санкція, статті нормативно-правового акту, ефективність норм права.

Завдання для самостійної роботи:

1. З яких елементів складається система права?
2. Чим різняться між собою галузь права та підгалузь права?
3. Що є первинною «клітинкою» системи права та системи законодавства?
4. Які види систематизації Ви знаєте, в чому різниця між ними?
5. Який вид систематизації найчастіше застосовується у МВС України?

Реферати:

1. Особливості систематизації норм права в Україні.
2. Класифікація норм права за різними критеріями.
3. Критерії поділу системи права на галузі.
4. Проблемні аспекти структури норми права.

Практикум:

1. Розтлумачити ознаки соціальних норм.
2. Складіть порівняльну таблицю норм права та інших соціальних норм (на вибір два види) (не менше трьох порівнянь).

Соціальні норми	За способом встановлення	За наслідками недотримання	Чим забезпечується виконання	Чи є загальнообов'язковими	Чи є вони формально визначеними
Норми права					
Норми моралі					
Корпоративні норми					

3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

Структура класичної норми права включає:

- а) гіпотеза, диспозиція, санкція;
- б) гіпотеза, диспозиція, санація;
- в) гіпотеза, диспозиція.

4. Закінчить фразу:

Спеціалізовані норми права – це норми, що носять субсидіарний характер, оскільки...

5. Із запропонованих тверджень оберіть ті, що, на Вашу думку, є правильними:

- а) норми права є видом соціальних норм;
- б) гіпотеза – це структурна частина норми права, що передбачає саму поведінку суб'єкта права;

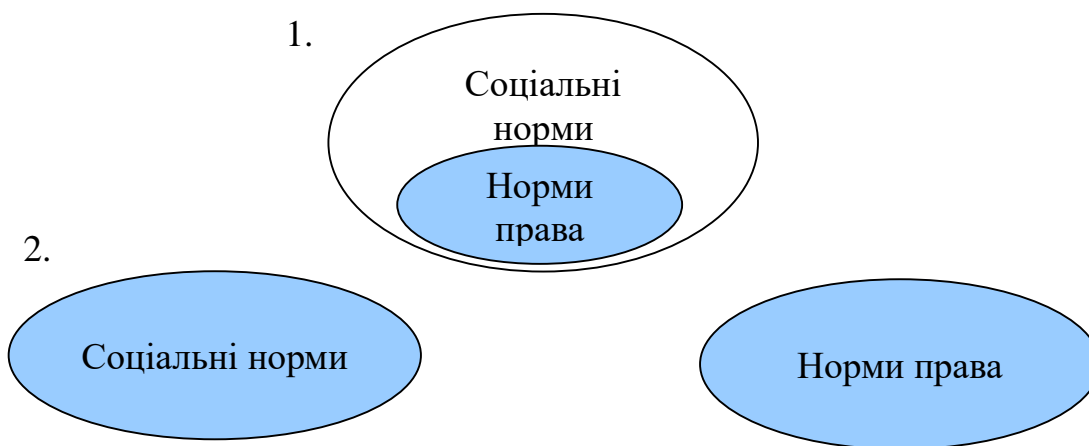
- в) норми принципи – це імперативні норми;
- г) норми права та норми моралі мають єдину основу;
- г) нормативно-правовий акт припиняє свою дію, коли його скасовує

Верховна Рада України.

6. Знайдіть та виправте помилку:

Естетичні норми – це правила поведінки всього населення у відповідності до положень етики, естетики та уявлень людини про всевіт. Вони не є видом соціальних норм, їх можна вважати соціально-технічними нормами.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

8. Практичне завдання:

1. У запропонованій статті Кримінального Кодексу України знайдіть всі структурні елементи норми права:

Ст. 190. Шахрайство

1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) –

карається штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Розтлумачте ознаки системи права.

3. Складіть порівняльну таблицю всіх видів систематизації нормативно-правових актів.

Види систематизації нормативно-правових актів	Суб'єкт проведення	Офіційна чи неофіційна	Кінцевий результат (що видається)
Кодифікація			
Інкорпорація			
Консолідація			

4. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

Система законодавства складається з:

- а) законів і підзаконних актів, а також рішень Конституційного Суду України;
- б) галузей права, інститутів права та норм права;

в) галузей та інститутів законодавства.

5. Закінчить фразу:

Галузевий комплекс (правовий комплекс) – це...

6. Із запропонованих тверджень оберіть ті, що, на Вашу думку, є правильними:

а) норма права є елементом системи законодавства;

б) система права складається з норм права, інститутів права та галузей права;

в) система законодавства складається з нормативно-правових актів, інститутів законодавства та галузей права;

г) метою систематизації є налагодження зв'язків нормативно-правових актів;

г) кодифікація законодавства може бути офіційною та неофіційною.

7. Знайдіть і виправте помилку:

Система права – це зовнішня форма права, що складається з норм права та нормативно-правових актів та є відображенням системи законодавства.

8. Розподіліть вказані галузі права на традиційні, спеціальні та процесуальні:

конституційне право;

кримінальне право;

адміністративне право;

трудове право;

кримінально-процесуальне право;

фінансове право;

господарсько-процесуальне право;

цивільне право.

Традиційні (профілюючи) галузі	Спеціальні галузі	Процесуальні галузі

9. Знайдіть у вказаних галузях права інститути права (наприклад, у галузі трудового права є інститут робочого часу та часу відпочинку):

кримінальне право;

сімейне право;

цивільне право.

Тема 11. Форми реалізації права.

Основні терміни теми: норма права, реалізація норм права, дотримання, виконання, використання, правозастосування, стадії застосування норм права, вимоги правильного застосування норм права, правозастосовний акт.

Завдання для самостійної роботи:

1. Визначить поняття і форми реалізації норм права.
2. Які види правозастосовних актів Ви знаєте? Дайте їх класифікацію і характеристику.
3. Охарактеризуйте вимоги до правозастосовної діяльності.
4. Яка структура правозастосовного акту? Наведіть приклади таких актів.

Реферати:

1. Співвідношення нормативно-правових та правозастосовних актів.
2. Випадки, що зумовлюють необхідність застосування норм права.
3. Застосування як особлива форма реалізації права.
4. Загальні форми реалізації норм права.

Практикум:

1. Розтлумачити зміст поняття «реалізація норм права».
2. Скласти таблицю відмінностей застосування норм права від інших форм його реалізації.
3. Вирішіть тест з одною правильною відповіддю:
Формами реалізації норм права вважають:
  - а) виконання, використання, застосування;
  - б) володіння, користування та розпорядження;
  - в) виконання, використання, дотримання, застосування.
4. З запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що є дотриманням норм права:
  - а) надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;
  - б) не порушення пасажирами літака заборони, щодо перевезення вибухонебезпечних речовин;
  - в) реалізація права громадян вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.
5. Знайдіть та виправте помилку: Виконання норм права – це форма реалізації уповноважених правових норм, яка полягає в пасивній поведінці суб'єктів, що здійснюються ними незалежно від їх власного бажання.
- 6. Практичне завдання:**
Випишіть із Конституції України приклади використання норм права.
7. Розтлумачити основні ознаки застосування норм права.
8. Скласти порівняльну таблицю співвідношення нормативно-правових актів та актів застосування норм права.
9. Вирішіть тест з одною правильною відповіддю:
Вимогами правильного застосування норм права є:
  - а) законність, обґрунтованість, доцільність, справедливість;
  - б) законність, обумовленість, демократичність, професіоналізм;
  - в) обґрунтованість, справедливість.
10. Із запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що є актом застосування норм права:
  - а) застосування жестів регулювальником дорожнього руху;
  - б) Конституція України;

- в) наказ директора підприємства про призначення на посаду;
  - г) Закон України «Про нотаріат»;
  - г) рішення суду.
11. Складіть на вибір акт застосування норм права.

Тема 12. Тлумачення норм права.

Основні терміни теми: тлумачення норм права, цілі тлумачення, види тлумачення, офіційне тлумачення норм права, неофіційне тлумачення норм права, способи тлумачення норм права, акт тлумачення норм права.

Завдання для самостійної роботи:

Охарактеризуйте складові елементи процесу тлумачення.

В чому полягає сутність тлумачення норм права?

Які види неофіційного тлумачення Вам відомі? Охарактеризуйте їх.

Висвітліть соціально-політичне значення тлумачення.

Реферати:

1. Співвідношення нормативно-правових та правозастосовних актів.
2. Випадки, що зумовлюють необхідність застосування норм права.
3. Застосування як особлива форма реалізації права.
4. Загальні форми реалізації норм права.

Практикум:

1. Розтлумачити зміст поняття «реалізація норм права».
2. Скласти таблицю відмінностей застосування норм права від інших форм його реалізації.

Знайдіть та виправте помилку:

Нормативне тлумачення норм права – це неофіційне роз'яснення, що поширюється на необмежену кількість випадків, передбачених нормою права, що тлумачиться.

Делеговане тлумачення норм права – це нормативне тлумачення норм права, що здійснюється органом, який видав відповідну норму права.

Обмежувальне тлумачення норм права здійснюється у випадках, коли зміст норми є більш широким, ніж її текстуальне вираження.

Практичне завдання:

1. Складіть таблицю причин необхідності тлумачення норм права.
2. Закінчить почату фразу:

Спосіб зовнішнього вираження формально-обов'язкового волевиявлення компетентного органу щодо розуміння змісту юридичної норми – це...

3. Знайдіть та виправте помилку:

Доктринальне (наукове) тлумачення норм права – роз'яснення змісту норми права, що здійснюється фахівцями-юристами і ґрунтується на професійних знаннях в галузі права.

4. Практичне завдання:

У ст. 129 Конституції України зазначається, що «Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підпорядковані лише закону...». Який вид тлумачення

норм права за обсягом потрібно використати?

Вирішить задачі:

Задача № 1. Фотограф Б. Павлюк із ведмедем підійшов до зали очікування залізничного вокзалу. На вході він звернув увагу на табличку «З собаками вхід заборонено», однак усе одно зайшов на територію зали очікування. При цьому він виходив з того, що ведмідь не є собакою, а тому з ним вхід не заборонено. Черговий по вокзалу О. Денисенко зробив фотографу зауваження та пояснив, що у випадку заборони входу з собакою, вхід із ведмедем також заборонено. Який вид тлумачення за обсягом був здійснений фотографом та черговим по вокзалу?

Задача № 2. Громадянин В. Леоненко звернувся до поліції з повідомленням про те, що С. Морозюк умовляв його викрасти велосипед у сусідки останнього, але він відмовився. В. Леоненко вимагав визнати С. Морозюка підбурювачем відповідно до ч.4 ст. 27 КК України (Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину). Які способи тлумачення має використати поліцейський у такому випадку?

Тема 13. Правові відносини.

Основні терміни теми: правовідносини, склад правовідносин, зміст правовідносин, суб'єктивне право, юридичний обов'язок, суб'єкти правовідносин, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, угодоздатність, правовий статус особи та громадянина, гарантії прав, свобод і обов'язків громадянина, об'єкти правовідносин, юридичні факти, фікції, презумпції, преюдиція, правова аксіома

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте склад правовідносин при дорожньо-транспортній пригоді.
2. Наведіть приклад складних правовідносин за участю студента?
3. Правовий статус студента? Охарактеризуйте його елементи.
4. Юридичні факти події, що впливають на роботу поліції?

Реферати:

1. Поняття, ознаки та види правовідносин.
2. Склад правовідносин.
3. Юридичні факти: поняття та класифікація.

Практичні завдання:

1. Скласти порівняльну таблицю правосуб'єктності фізичної та юридичної особи.
2. Здійсніть класифікацію за відомими Вам критеріями наступні правовідносин:
  - а) Іванов, Петров і Сидоров продали квартиру, що була в їх спільній сумісній власності;
  - б) власник підприємства з профспілковим комітетом уклали колективний договір;

в) Василенко перейшов вулицю на червоне світло світлофору;
г) неповнолітній Сергіїв (16 років) вкрав у сусідки 200 грн., які витратив на цигарки, пиво та чіпси, купивши останні в магазині «Явір».

3. Чим відрізняється час виникнення правоздатності та дієздатності у фізичних та юридичних осіб.

4. Правоздатністю в рівній мірі володіють усі громадяни. Чи означає це, що об'єм конкретних суб'єктивних прав одного громадянина дорівнює об'єму прав іншого громадянина?

5. Хто і в яких випадках може обмежити правоздатність українського громадянина? Свою відповідь обґрунтуйте з посиланням на чинне законодавство.

6. Хто і в яких випадках може обмежити дієздатність українського громадянина? Свою відповідь обґрунтуйте з посиланням на чинне законодавство.

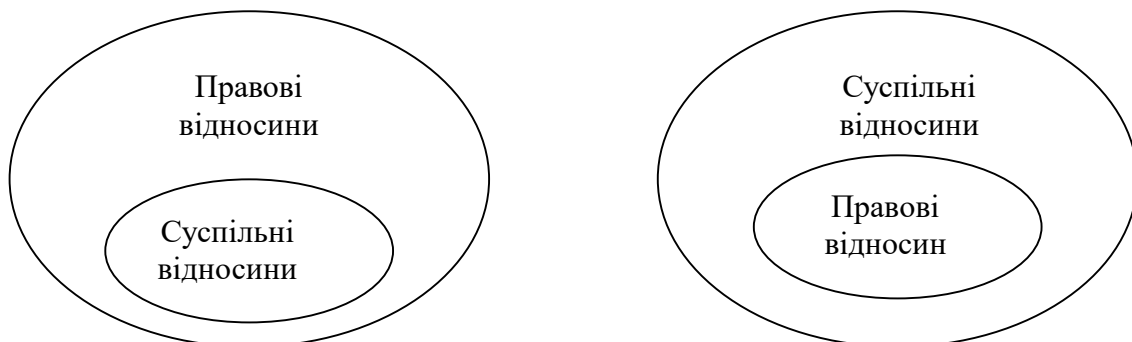
7. Наведіть приклад складних відносних процесуальних правовідносин:

а) з цивільно-процесуального права...

б) з кримінально-процесуального права...

8. Знайдіть і виправте помилку: «До фізичних осіб відносять: громадян, іноземців, патриатів, біпатриатів, державу, народ, громаду».

9. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

10. Знайдіть і охарактеризуйте всі структурні елементи правовідносин в таких ситуаціях:

а) Іванов і Петров заключили договір купівлі-продажу квартири;

б) Сидоров І.І. в стані алкогольного сп'яніння скоїв наїзд пішохода Петренка О.О., завдавши йому тяжких тілесних ушкоджень на автомобілі, що належить громадянину Іванову І.І.

11. Що відомий німецький юрист Рудольф фон Ієринг називав «юридичною брехнею, що освячена необхідністю»?

12. У французькому праві існує положення про те, що якщо дружина і чоловік загинули одночасно, першим загиблим вважається чоловік. Яку назву матиме це положення в теорії права?

Тема 14. Правова поведінка.

Основні терміни теми: *правова поведінка, правомірна поведінка, протиправна поведінка, правопорушення, склад правопорушення, злочин, проступок, умисел, необережність, об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, активна правомірна поведінка, конформістська правомірна поведінка, маргінальна правомірна поведінка, звичайна правомірна поведінка.*

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте соціальну природу правової поведінки.
2. Охарактеризуйте ознаки правопорушення.
3. Які елементи складають об'єктивну сторону правопорушення?

Розкрийте їх поняття.

4. З якого віку може нести юридичну відповідальність фізична особа в кримінальному праві? В адміністративному праві?

Реферати:

1. Правопорушення: поняття, склад і види.
2. Загальна характеристика елементів складу правопорушення.
3. Міжнародне правопорушення: історико-правовий аспект.
4. Злочин: теоретико-правовий аналіз явища.

Практикум:

1. Спираючись на знання ознак правопорушення, визначте, чи є така ситуація правопорушенням і знайдіть його склад:

Ситуація 1: Сергій ішов додому. На пустинній вулиці він побачив двох молодиків, які чіплялися до дівчини. На прохання Сергія припинити молоді люди не реагували. Тоді, щоб захистити дівчину, Сергій побив хлопців, завдавши їм тілесних ушкоджень.

Ситуація 2: Сергій ішов додому. Поруч із будинком Світлани він побачив Андрія, який теж симпатизував Світлані. Зі словами: «Я ж попереджав тебе, щоб ти більше тут не з'являвся». Сергій почав бити Андрія, зрештою Андрій отримав тілесні ушкодження.

2. Охарактеризуйте наведені приклади правомірної поведінки за критерієм мотиву (волі людини):

громадянин Петренко, переконаний у важливості участі у політичних заходах, завжди бере участь у виборах;

Оксана за звичкою переходить вулицю на зелене світло;

студент Мазур підготувався до заняття з теорії держави та права, побоюючись отримання незадовільної оцінки;

курсант Баранов не запізнюється на шикування тому, що його одногрупники завжди прибувають вчасно.

3. Виберіть із запропонованих ситуацій ті, що є зловживанням права:

Петро уклав фіктивний шлюб з Олесею з метою отримання кредиту в банку;

лікар вимагав від пацієнта сплати благодійного внеску до лікарні;

при гасінні пожежі працівник Державної служби України з надзвичайних повноважень завдав шкоди майну (вибив двері у сусідньому приміщенні); фізична особа-підприємець невчасно сплатила податок; малолітній Іван вкрав у магазині цукерку.

Тема 15. Правова свідомість та правова культура.

Основні терміни теми: Правова свідомість. Правова культура. Правові почуття. Правові звички. Правові традиції. Правова ідеологія. Правова психологія. Правове виховання. Правова соціалізація. Правове навчання. Правова агітація. Правова пропаганда. Правова освіта. Деформація правосвідомості. Правовий інфантилізм. Правовий ідеалізм. Правова демагогія. Правовий нігілізм.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які існують способи подолання правового нігілізму?
2. Як формуються правові звички?
3. Як впливає менталітет на формування правової культури?
4. Які існують прояви правової деформації?

Реферати:

1. Структура правової свідомості.
2. Структура правової культури.
3. Взаємодія правової свідомості та правової культури.

Практикум:

1. Складіть порівняльну таблицю основних термінів теми

Поняття 1		Поняття 2
Спільне		
Поняття 1		Поняття 2
Відмінне		

Варіант 1. «Спільне та відмінне між поняттями суспільна свідомість і правова свідомість».

Варіант 2. «Спільне та відмінне між поняттями світова культура і правова культура».

Варіант 3. «Спільне та відмінне між поняттями правова ідеологія і ідеологія нації».

Варіант 4. «Спільне та відмінне між поняттями індивідуальне виховання і правове виховання».

Варіант 5. «Спільне та відмінне між поняттями правова культура нації і правова культура суспільства».

2. Заповніть таблицю (дати коротку характеристику по критеріям розмежування)

<i>Критерії розмежування</i>	<i>Правова культура особи</i>	<i>Професійно-правова культура працівника поліції</i>
1) Структура правової культури		
2) Зміст правової культури		
3) Функції правової культури		
4) Правова поведінка		
5) Правова активність		

3. Доповніть визначення:

Правова свідомість – це вид (форма) ... свідомості, що містить у собі сукупність .... , почуттів, ... , ідей, ... та компетенцій, а також ... і настанов, які характеризують ставлення людини, суспільних .... в цілому до чинного чи бажаного ... , форм і .....

Правова психологія – це стихійний, «несистематизований» .... свідомості, який виражений в .... реакціях кожної людини тієї чи іншої соціальної групи на ... , ..., ..., ...

Професійна свідомість – це сукупність ..... знань, ..., емоцій, ..., настанов, ..., які характерні для представників ..... та формуються в результаті ..... і навчання .

Правова культура – це система ....., що відповідають рівню ..... правового прогресу і відображають у правовій формі ....., інші найважливіші соціальні .....

Правове виховання – це цілеспрямована діяльність ....., ... щодо передачі юридичного ....., систематичний вплив на ..... і ..... людини з метою формування відповідних ....., поглядів, ..., установок, що забезпечують додержання, ... і ..... юридичних .....

Правова соціалізація – це двосторонній процес взаємодії .... , в якому особа оволодіває системою .... як стандартів правомірної поведінки, умінням визначати .... та зворотно впливати на формування правових цінностей суспільства.

Правове навчання – це конкретний вид навчального ....., в ході якого під керівництвом ..... члени суспільства оволодівають правовими ....., ..., вмінням застосовувати .....

Правовий нігілізм – деформований стан .... особи, суспільства, соціальної групи, що характеризується усвідомленим ігноруванням ....., запереченням значимості норм права або ..... до правових принципів і традицій, однак виключає .....

4. Знайдіть та виправте помилку:

Правосвідомість – це одна із форм політичної свідомості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, що відображає правову дійсність.

У структурі правової свідомості, крім правової психології, є правовий ідеалізм, який, на відміну від психологічного сприйняття навколишнього світу, відповідає рівню науково-теоретичного відображення і засвоєння дійсності.

Правова ідеологія – це сукупність поглядів певного етносу, які в

систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність.

За ступенем узагальнення правову свідомість розділяють на масову, буденну, професійну, групову, індивідуальну.

Структуру правової культури складають: правова свідомість, правова ідеологія, правові принципи, правова поведінка, правовий звичай.

Ціннісно-нормативна функція правової культури пов'язана з теоретичною і організаторською діяльністю щодо формування правової держави та громадянського суспільства. Вона створює правові і моральні гарантії таких загальнолюдських цінностей, як чесність і порядність, доброта і милосердя, моральний самоконтроль і сумлінність, людська гідність і свобода вибору.

Правова агітація – це цілеспрямована діяльність щодо формування в членів суспільства високого рівня правосвідомості та правової культури, роз'яснення правової політики і поширення правових знань, ідей, іншої правової інформації.

Правова пропаганда – це форма правового виховання, яка полягає в правовому впливі на правосвідомість і настрої членів суспільства шляхом колективних та індивідуальних співбесід, виступів на мітингах, зборах, за допомогою преси, телебачення та ін..

5. Ознайомитися з фрагментом тексту, визначити про яке правове явище йде мова, та окреслити шляхи його подолання.

Кризовий, перехідний стан суспільства, політична та економічна нестабільність, зміна ідеології, духовних цінностей і пріоритетів, як правило, сприяють скептичному ставленню до права. І як наслідок – ігнорування приписів норм права, бажання порушити закон у тих випадках, де це можливо, віднайти будь-які прогалини та колізії у законодавстві з метою зловживання правовими приписами. Тому головною причиною виникнення такого явища, насамперед, є криза моральності, духовності, соціально-економічної, політичної сфери, кризи законності. Пасивною формою цього явища виступає байдуже ставлення до права (анархізм), а активною в свою чергу – вороже ставлення до права, закону і правових форм організації суспільних відносин, що зовнішньо виявляється у вчиненні правопорушень тощо.

Тема 16. Юридична відповідальність.

Основні терміни теми: соціальна відповідальність, юридична відповідальність, перспективна юридична відповідальність, ретроспективна юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, матеріальна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, підстави юридичної відповідальності, стадії юридичної відповідальності.

Завдання для самостійної роботи:

1. Що саме розуміється під конституційною відповідальністю? Хто є суб'єктом порушення права.
2. Якими нормативними актами регулюються процедура амністії і

помилування?

3. Функції юридичної відповідальності.

4. Стадії юридичної відповідальності.

Реферати:

1. Позитивна та ретроспективна юридична відповідальність: соціальне значення і співвідношення.

2. Мета юридичної відповідальності.

3. Критерії класифікації юридичної відповідальності.

4. Підстави для притягнення і звільнення від ретроспективної юридичної відповідальності.

5. Механізм здійснення юридичної відповідальності.

Практикум:

1. Розтлумачити ознаки ретроспективної юридичної відповідальності.

2. Скласти порівняльну таблицю видів ретроспективної юридичної відповідальності за галузевим критерієм.

Види юридичної відповідальності за галузевим критерієм	Юридична підстава	Засоби відповідальності	Правозастосовний акт

3. Вирішіть тест з одною правильною відповіддю:

До функцій юридичної відповідальності відносяться:

а) постійні та тимчасові, каральна, виховна, попереджувальна;

б) каральна, правовідновлююча, компенсаційна;

в) виховна, попереджувальна, ціннісно-орієнтаційна, охоронна.

4. Закінчіть фразу: міжнародна юридична відповідальність – це...

5. Узгодьте терміни та їх значення:

1. Трудова відповідальність (її різновиди: дисциплінарна і матеріальна);

2. Кримінальна відповідальність; 3. Адміністративна відповідальність;

4. Конституційно-правова; 5. Цивільно-правова відповідальність

– настає за вчинення конституційних правопорушень (порушення конституційної заборони; вчинення дій, що суперечать загальним принципам і змісту Конституції), спрямована на припинення зловживання владою, проведення профілактики її діяльності;

– настає за вчинення адміністративних правопорушень;

– настає за вчинення цивільного правопорушення: невиконання договірної зобов'язання майнового характеру у встановлений строк або виконання неналежним чином, заподіяння позадоговірної шкоди (цивільно-правового проступку) здоров'ю або майну особи;

– настає за вчинення трудового (дисциплінарного чи матеріального) правопорушення: невиконання або неналежне виконання службових обов'язків відповідно до дисциплінарних статутів і положень; порушення внутрішнього трудового розпорядку, заборон чи обмежень, а також за збиток, заподіяний підприємству, установі, організації через недотримання технології виробництва

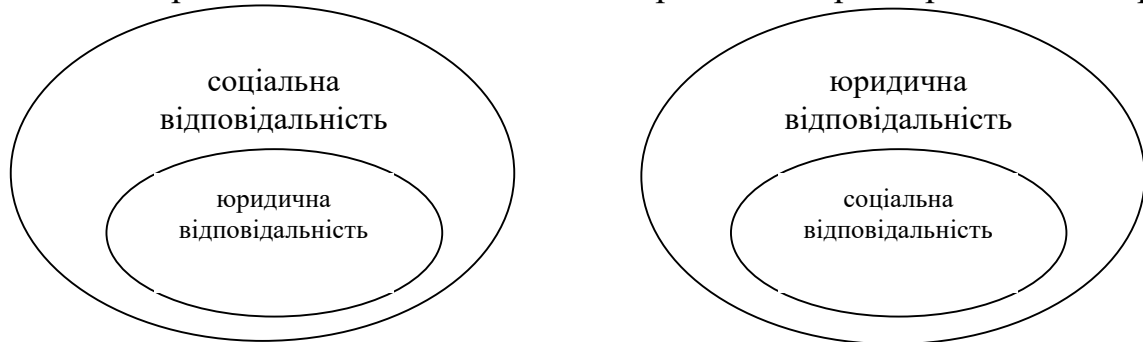
та ін.;

– настає за кримінальні злочини, вичерпний перелік яких міститься в Кримінальному кодексі, отже встановлюється лише законом, настає з моменту офіційного обвинувачення і реалізується винятково в судовому порядку.

6. Знайдіть та виправте помилку:

Юридична відповідальність передбачена працями науковців (доктринальними джерелами).

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

8. Проаналізуйте ситуації та визначте, в яких випадках має настати юридична відповідальність. Визначте її вид.

Іванов С. за підробленими ним документами отримав у банку велику суму грошей;

Бористюк В. образив свого дядька під час сімейної лайки;

Назарко П. своєчасно не виконала зазначену в контракті роботу;

Галинчак Б. не з'явилася на щорічну зустріч випускників школи;

Павлов П. без поважних причин спізнився на роботу на 120 хвилин.

Тема 17. Державна дисципліна, законність та правопорядок

Основні терміни теми: Закон. Правова законність. Демократія. Принципи правової законності. Гарантії правової законності. Режим. Публічна безпека. Суспільний порядок. Правопорядок. Зміст правопорядку. Структура правопорядку. Принципи і функції правопорядку. Громадський порядок. Державна дисципліна.

Завдання для самостійної роботи:

1. Законність як вимога чи принцип права?
2. У чому полягає значення світового правопорядку для розвитку суспільства?
3. У чому проявляється державна дисципліна у роботі органів правоохоронної сфери?
4. Чи можна вважати правопорядок основою для існування громадянського суспільства?

Реферати:

1. Співвідношення публічного та громадського порядку.

2. Законність як гарантія прав людини.
3. Правопорядок як складовий елемент громадського порядку.
4. Поняття та ознаки державної дисципліни.
5. Правопорядок як мета і результат правового регулювання суспільних відносин.

Практикум:

1. Складіть порівняльну таблицю основних термінів теми:

Поняття 1		Поняття 2
Спільне		
Поняття 1		Поняття 2
Відмінне		

Варіант 1. «Спільне та відмінне між поняттями закон і законність».

Варіант 2. «Спільне та відмінне між поняттями законність і демократія».

Варіант 3. «Спільне та відмінне між поняттями правопорядок і громадський порядок».

Варіант 4. «Спільне та відмінне між поняттями суспільний порядок і громадський порядок».

Варіант 5. «Спільне та відмінне між поняттями правопорядок і демократія».

2. Закінчить фразу:

Законність – правовий режим ..... здійснення ..... усіма суб'єктами суспільних відносин як у сфері правотворчості, так і у сфері .....; режим, який забезпечує ..... особи, суспільства і держави.

Принципи законності – основні ..... норми ..... характеру, які лежать в основі ..... приписів нормативних актів і виражаються в ..... , що пред'являються до .....

Під гарантіями законності розуміють ..... та ..... і заходи, які вживаються ..... для забезпечення ..... та сприяють руху ..... до демократії, правової держави.

Суспільний порядок – реальний порядок ..... , що відповідають не тільки нормам права, але ..... , за якими поведінка учасників відносин є .....

Правопорядок – це заснована на ..... організація правового життя, що відображає ..... стан суспільних відносин, ...

Громадський порядок – це стан урегульованості ....., заснований на реалізації .....

Принципи правопорядку – вихідні ..... , що визначають ..... і забезпечують розуміння його .....

Дисципліна – своєчасне й ..... виконання ..... , що впливають з ..... , технологічних, ... , моральних, ... та інших .....

3. Ознайомитися з фрагментом тексту, визначити про який вид дисципліни йде мова:

Обов'язковий порядок поведінки службовців державних і недержавних структур, що встановлений системою правових норм, показник як ставлення громадянина до виконання службових обов'язків, так діяльності кожної з

державних структур. У чинному законодавстві передбачені загальні вимоги дисципліни, пов'язаної з виконанням правил внутрішнього розпорядку, наприклад, вчасно приходити на роботу, дотримуватися встановленої тривалості робочого дня, вчасно і точно виконувати розпорядження адміністрації, використовувати весь робочий час для продуктивної праці тощо. За порушення цих вимог (правил поведінки) працівники притягаються до дисциплінарної відповідальності.

4. Ознайомтеся з частинами відповіді та продовжить за аналогією:

(Наприклад) У країні, де є порядок, будь сміливий і в діях, і в промовах. у країні, де немає порядку, будь сміливий в діях, але обачний в промовах, - писав Конфуцій

Бережи порядок, і порядок ..... Латинське прислів'я

Кращі закони не допоможуть, якщо люди ....., - писав В. Швобель

Зміцнення правопорядку не розпочнеться "знизу", якщо "верхи" ..... до цього. "Знизу" розпочинаються лише ....., - писав Ю. Шемшученко

З поганими законами і хорошими ..... цілком можна правити країною. Але якщо ..... погані, не допоможуть і ....., - писав О. Бісмарк

5. Знайдіть та виправте помилку:

Законність – правовий режим точного і неухильного здійснення наказів вищих посадових осіб, а також інших суб'єктів як у сфері правотворчості, так і у сфері реалізації правових норм; режим, який забезпечує всебічну охорону прав та інтересів особи, суспільства і держави.

Принципи законності – це відправні засади, незаперечні засадничі вимоги, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки вищих посадових осіб, а також учасників правових відносин. До них відносяться: верховенство закону; єдність законності; реальність законності; непротиставлення законності й недоцільності; зв'язок законності та примусу.

Державні органи, органи місцевого самоврядування, посадові особи діють за принципом: дозволено все, що не заборонене законом.

Під гарантіями законності розуміють умови суспільного життя і заходи, які вживаються компетентними суб'єктами держави для забезпечення режиму законності та сприяють руху країни до правової держави.

Видами юридичних гарантій є правові умови і засоби, загально-правові заходи, організаційно-правові заходи, спеціально-поліцейські засоби.

Правопорядок – це заснована на принципах Верховенства права та законності організація правового життя, що відображає фактичний стан розвитку суспільства.

Тема 18. Правове регулювання та його механізм.

Основні терміни теми: правовий вплив, види (форми) правового впливу, правове регулювання, предмет правового регулювання, методи правового регулювання, способи правового регулювання, типи правового регулювання,

Завдання для самостійної роботи:

1. Які є форми впливу права на суспільні відносини?
2. Поняття та елементи механізму правового впливу.
3. Види сфер правового регулювання.
4. Характеристика принципів правового регулювання.
5. Що означає децентралізоване правове регулювання?
6. Який характер носить правове регулювання правовідносин за участю правоохоронних органів?
7. Назвіть відмінні риси між законністю та дисципліною.

Реферати:

1. Правове регулювання і його соціальне значення.
2. Структурні елементи механізму правового регулювання.
3. Значення не юридичних засобів, які впливають на процес правового регулювання.
4. Чинники забезпечення ефективного правового регулювання.

Практикум:

1. Дайте тлумачення ознак предмета правового регулювання.
2. Складіть порівняльну таблицю правового впливу і правового регулювання за критеріями їх предмета та механізму.
3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

1. З яких елементів складається механізм правового регулювання:
  - а) норма права, правовідносини, акт реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків;
  - б) норма права, законність, правове виховання, правова культура;
  - в) правовідносини, норми права, юридична відповідальність за їх порушення, законність.

4. Закінчить фразу:

Тип правового регулювання – це особливий порядок правового регулювання, що...

5. З запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що є стадіями правового регулювання:

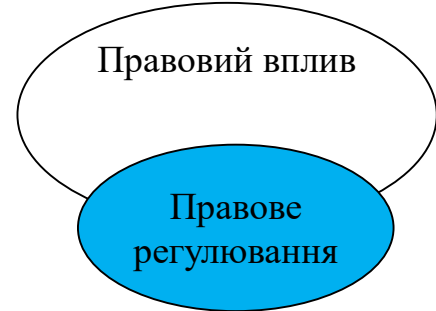
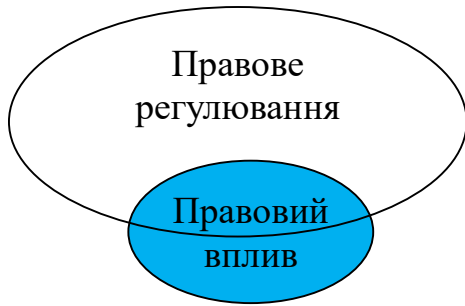
- а) суд виніс рішення про притягнення винної у скоєнні адміністративного правопорушення особи до сплати штрафу;
- б) громадська організація «Трудові резерви» затвердила свій статут;
- в) Верховна Рада України прийняла Закон «Про прокуратуру»;
- г) керуючись нормами Сімейного Кодексу громадянин Розенко Т.П. і громадянка Малишко О.К. уклали шлюбний договір;
- г) визначення у Конституції України переліку прав та обов'язків громадян України.

6. Знайдіть та виправте помилку:

Елементами механізму правового регулювання є норма права, правовий статус особи, правові відносини, акти реалізації прав і обов'язків суб'єктів.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

8. Вирішіть тест з одною правильною відповіддю:

Назвіть принципи законності:

- а) верховенство закону, єдність законності, зв'язок законності та культури, реальність, доцільність;
- б) доцільність, невідворотність покарання, гласність, справедливість;
- в) інтернаціоналізм, науковість, взаємна відповідальність особи та держави, гуманізм.

9. Закінчіть фразу:

Законність для органів держави – це...

Законність для громадянського суспільства – це...

10. Із запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що є правильними;

- а) систему гарантій законності та правопорядку становлять: загальносоціальні гарантії; спеціальносоціальні гарантії;
- б) загальносоціальні гарантії законності та правопорядку: організаційні, тобто заходи організаційно-юридичного характеру, спрямовані на забезпечення режиму законності, боротьби з правопорушеннями, захисту прав громадян: кадрова робота; організація умов для нормального функціонування юрисдикційних та судових органів тощо;
- юридичні, тобто передбачена законом система спеціальних засобів, завдяки яким забезпечується створення якісних законів, їх дотримання та виконання;
- в) спеціальносоціальні гарантії: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні.

11. Знайдіть та виправте помилку:

Законність – це невід'ємний елемент тоталітарної держави.

Тема 19. Правовий статус особи

Основні терміни теми: правовий статус, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, особа, особистість, громадянин, людина, права, свободи, гарантії прав людини, покоління прав людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Як співвідносяться поняття людина, особа та особистість?
2. У чому проявляється свобода особи?
3. Які існують покоління прав людини?

Реферати:

1. Види правового статусу особи.
2. Спеціальний правовий статс: аспекти реалізації.
3. Значення правового статусу для існування людини.

Практикум:

Вирішіть тестові завдання:

1. Правовий статус особи характеризується:
    - А) усі люди вільні від народження, і ніхто не має права відчужувати їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав є головним обов'язком держави
    - Б) обмеження прав є можливим винятково з метою сприяння досягнення загального добробуту в демократичному суспільстві
    - В) свобода особи полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншій особі
    - Г) усі відповіді вірні
  2. Елементами правового статусу особи не є:
    - А) права
    - Б) обов'язки
    - В) правосуб'єктність
    - Г) гідність
  3. Серед видів правового статусу особи виділяють:
    - А) загальний, спеціальний та індивідуальний
    - Б) обмежений, спеціальний та індивідуальний
    - В) загальний спеціальний і колективний
    - Г) усі відповіді – неправильні
- Заповніть таблицю:*

Цивілізаційний підхід	
переваги	недоліки

Тема 20. Правова система: поняття, характеристика елементів

Основні терміни теми: правова система, правова сім'я, статичні елементи правової системи, динамічні елементи правової системи, типологізація правових систем, порівняльне правознавство.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які комплексні фактори покладені в основу типологізації правових систем? Дайте їх характеристику.
2. Чому у порівняльному правознавстві представлені різні підходи класифікації правових систем?
3. Назвіть критерії та види класифікації правових систем різних авторів.

Реферати:

1. Порівняльне правознавство: характеристика основних складових науки.
2. Значення правової культури як одного з елементів національної правової

системи.

3. Юридична практика як один з елементів правової системи.

Практикум:

1. Розкрийте зміст критеріїв типологізації правових систем.

2. Доповніть визначення:

Правова система – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих ... , що об'єктивно зумовлена... розвитку певного об'єднання людей (громади, суспільства, держави, етносу), яка має... .

Статичні елементи правової системи – це... , до яких відносяться... .

Динамічні елементи правової системи – це ... , до яких відносяться ... .

Рівні правової системи – це ..., що представлені ... .

Функції правової системи – це основні напрями ... , до яких можна віднести ... .

3. Вирішіть тест з однією правильною відповіддю:

Правова сім'я – це:

а) узагальнююча теоретична модель об'єднання національних правових систем, результат їх наукового дослідження;

б) конкретно-історичне, реально існуюче правове явище;

в) географічне об'єднання національних правових систем.

Тема 21. Основні правові системи сучасності.

Основні терміни теми: романо-германська правова сім'я, англо-американська правова сім'я, мусульманське право, далекосхідне право, звичаєве африканське право, іудейське право, скандинавська правова система.

Завдання для самостійної роботи:

1. У чому проявляється відмінність англійського та американського права?

2. Які особливості правової системи Скандинавських держав?

3. До якої правової сім'ї відноситься правова система України? Поясніть чому.

4. Які характерні ознаки притаманні латиноамериканській правовій системі?

Реферати:

1. Вплив західноєвропейських університетів на формування та розвиток романо-германської правової сім'ї.

2. Правова система України: історія та сучасність.

3. Особливості релігійної правової сім'ї.

4. Правова система африканських країн.

5. Особливості правової системи Японії.

Практикум:

1. Заповніть таблицю (дати коротку характеристику по критеріям розмежування):

Критерії розмежування	Романо-германська правова сім'я	Англоамериканська правова сім'я
-----------------------	---------------------------------	---------------------------------

1) Структура права		
2) Джерела (форми) права		
3) Характер норми права		
4) Суб'єкти правотворчості		
5) Історичні витоки		

2. Складіть порівняльну таблицю правових систем України та ЄС сучасності за критерієм основної форми (джерела) права.

3. Визначте, історичні періоди розвитку яких правових систем, коротко викладені нижче:

Правові системи: ісламське право, африканське право, романогерманське право, англійське право.

1.

- XII ст. – період становлення, що характеризується наявністю звичаєвого та канонічного права, а також рецепцією (пристосуванням до нових умов, відновленням дії) римського права завдяки діяльності юристів-науковців школи глосаторів і постглосаторів, які вивчали правові документи періоду Римської імперії (зокрема Кодифікацію Юстиніана);

- XIII – XVIII ст. – період Відродження, основна ідея якого – підготовка суддів та інших юристів-практиків, які б вирішували життєві справи на підставі права, тобто справедливо. Університети сприймалися як засіб розповсюдження ідей права (справедливості), моралі. Право трактувалося як модель соціальної організації, тому повинно було базуватися на гуманістичних засадах. У XVII – XVIII ст. вплив на розвиток права мала теорія природного права.

- Кінець XVIII ст., початок XIX ст. – середина XX ст., характеризується розвитком національного права, національного законодавства, кодифікацією, визнанням нормативно-правового акту основним джерелом права. Теорія природного права уступає місце теорії позитивізму, розвиток якого сприяє створенню національних кодексів.

- Середина XX ст. – до теперішнього часу, розвиток інтеграційних процесів, пов'язаний із створенням Ради Європи, Європейських співтовариств, формуванням Європейського Союзу.

2.

- До 1066 р., у цей період правосуддя здійснювалося на підставі місцевих звичаїв.

- 1066 – 1485 рр. (до встановлення династії Тюдорів), у цей період відбувалося становлення та утвердження загального права. Компетенція королівських судів поступово розширювалась і наприкінці середніх віків вони перетворилися на єдиний орган правосуддя.

- 1485 р. – друга половина XIX ст., це період реформації та модернізації права, формування паралельної загальному праву системи правоположень – права справедливості як системи управлінських рішень лорда-канцлера та його адміністрації. Об'єднання цих двох систем права відбулося в результаті судово-правової реформи 1873 – 1875 рр.

- 1875 р. – по наш час, коли прецедентне право розвивається паралельно з розвитком статутного права (законодавства).

3.

- Зародження та початковий етап розвитку права (VII ст.).

- Етап доктринальної розробки права в період становлення Арабського Халіфату і поява перших правових шкіл (VII – XIII ст.).

- Розвиток права в епоху Османської імперії і період адаптації його положень до нових умов (кінець XIII – перша половина XX ст.).

- Сучасний етап (друга половина XX ст. – до теперішнього часу)

4.

- Етап відсутності чіткого розмежування норм права і моралі, при вирішенні соціальних конфліктів надання переваги процедурам примирення.

- Етап колоніального розвитку права і впливу на нього основних правових сімей.

- Етап незалежного розвитку, тобто етап формування правових систем (з 60-х років XX ст.). Основні напрями правового розвитку в умовах побудови національної незалежності спрямовані на подолання колоніальних нашарувань, обмеження регулюючого значення правового звичаю та розширення законодавчого регулювання суспільних відносин.

4. Закінчить фразу:

Кійяс – це джерело (форма)...

5. Із запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що характеризують англійське право:

а) тісне переплетіння філософії, релігії та юриспруденції;

б) суддя виступає суто суб'єктом правозастосування;

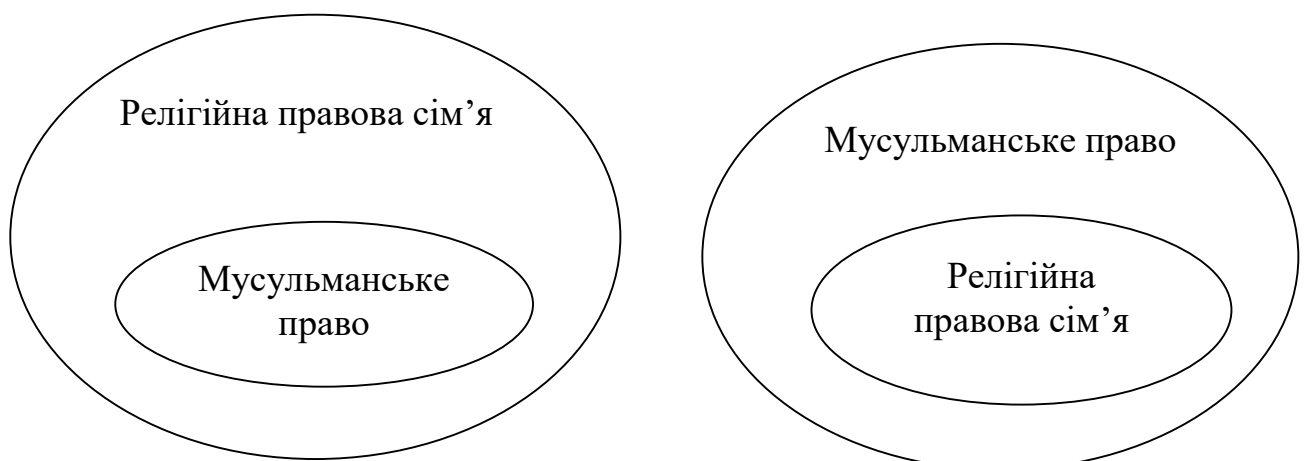
в) процесуальні норми мають первинне значення у порівнянні з нормами матеріального права;

г) домінування юридичних обов'язків особи над її правами та свободами.

6. Знайдіть та виправте помилку:

До форм (джерел) права романо-германської правової сім'ї відносяться нормативно-правовий акт, судовий прецедент, звичай, нормативно-правовий договір.

7. Із запропонованих схематичних зображень оберіть правильний варіант:

Практичне завдання.

Опишіть правову систему будь-якої країни Європейського континенту (на власний вибір) за основними критеріями характеристики (історичний генезис, система права, структура права, форми права).

6. Індивідуальні завдання (курсіві, дипломні роботи)

Індивідуальні завдання з навчальної дисципліни «Теорія держави та права» не передбачено.

7. Методи навчання

Під час вивчення дисципліни використовуються словесні, наочні та практичні методи навчання.

8. Форми та методи контролю, критерії оцінювання результатів навчання

Методи контролю – усне та письмове опитування, практична перевірка виконаних завдань, тестовий та рейтинговий контролю. Контроль успішності здобувачів вищої освіти з кожної навчальної дисципліни поділяється на поточний і підсумковий контроль.

Для ефективної перевірки рівня засвоєння здобувачами знань, умінь і навичок з навчальної дисципліни використовують різні методи і форми контролю: 1) метод усного контролю; 2) метод письмового контролю; 3) метод тестового контролю; 4) метод програмованого контролю.

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти – це систематична перевірка знань здобувачів, яка проводиться викладачем на поточних заняттях відповідно до розкладу та відповідно до програми, робочої програми, силабусу.

Поточний контроль здійснюється на кожному практичному занятті відповідно до конкретних цілей теми з метою перевірити ступінь та якість засвоєння матеріалу, що вивчається. В процесі поточного контролю оцінюється самостійна робота здобувача щодо повноти виконання завдань, рівня засвоєння навчальних матеріалів, оволодіння практичними навичками аналітичної, дослідницької роботи та ін.

Підсумковий контроль – контроль навчальних досягнень здобувачів з метою оцінки якості освоєння ними програми навчальної дисципліни, що проводиться в період проміжної атестації у формі заліку або іспиту (якщо дисципліна вивчається впродовж декількох академічних періодів, то підсумковий контроль може проводитися за частиною дисципліни, вивченої в даному академічному періоді). Мета підсумкового контролю – виявити засвоєння навчальної дисципліни в цілому, розуміння навчального матеріалу, взаємозв'язок змісту навчального матеріалу, логіку його засвоєння тощо.

Критерії оцінювання результатів навчання

Усний виступ та виконання письмового завдання, тестування	Критерії оцінювання
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив від 90% тестових завдань.
4	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив 75–90% тестових завдань.
3	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив 60–75% тестових завдань.
2	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив до 60% тестових завдань.

Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Нормативним підґрунтям встановлення рейтингу компетентності є Закон України «Про вищу освіту». Відповідно до статті 50 Закону України «Про вищу освіту» формами організації освітнього процесу є:

1) навчальні заняття; 2) самостійна робота; 3) практична підготовка; 4) контрольні заходи.

Заклад вищої освіти на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність

вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником вищого навчального закладу (п.4 статті 10 ЗУ «Про вищу освіту»).

За рекомендацією МОН України розподіл балів з яких формується рейтинг компетентності здобувача вищої освіти відбувається між поточним контролем (60 балів) та підсумковим контролем (40 балів).

Рейтинг компетентності студентів з навчальної дисципліни.

Рейтинг компетентності студента з навчальної дисципліни, що забезпечуються кафедрою включає *рейтинг компетентності з навчальної роботи* (аудиторна робота та самостійна робота) та *рейтинг компетентності з підсумкового контролю* (контрольні заходи). Що відповідає пропорції за 100-бальною шкалою: максимальний рейтинг з навчальної роботи – 60 балів (мінімальний 30 балів), максимальний рейтинг з підсумкового контролю – 40 балів. Якщо студент не зміг отримати мінімальної кількості балів з навчальної роботи (30 балів) або його загальний рейтинг компетентності складає менше 60 балів він вважається таким, що має академічну заборгованість.

Якщо студент виявляє бажання займатися науковою роботою то йому додатково до підсумкового рейтингу компетентності з дисципліни можуть бути зараховані *бали наукової роботи*. У разі зарахування додаткових балів за результатами наукової роботи загальний рейтинг компетентності студента з навчальної дисципліни не може перевищувати 100 балів¹.

Рейтинг з навчальної роботи студента

Відповідно до структури навчального плану навчальна робота складається з *аудиторної роботи* (лекційні, лабораторні, практичні, семінарські заняття) та *самостійної роботи*.

Оцінювання компетентності з навчальної роботи студента з дисциплін, що забезпечуються кафедрою здійснюється шляхом встановлення відповідного рівня знань за кожне навчальне заняття та виставлення балів від 2 до 5. Важливо пам'ятати, що бали це не число, що отримуються в результаті вимірювань і обчислень, а приписане оціночне судження. Виставляючи бали, науково-педагогічний працівник має їх обґрунтувати, керуючись логікою та існуючими критеріями (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика оцінювання рівня компетентності здобувача вищої освіти

Бали	Вид рівня компетентності	Критерій оцінювання компетентності
-------------	---------------------------------	---

¹Тобто даний рейтинг є додатковим і у разі перевищення 100 бальної шкали зменшується на ту кількість балів які її перевищують. Наприклад, *рейтинг компетентності з навчальної роботи* (аудиторна робота та самостійна робота) – 55 балів, *рейтинг компетентності з підсумкового контролю* (контрольні заходи) – 35 балів, *рейтингові бали за наукову роботу* – 20 балів, сума 55+35+20=110, *загальний рейтинг компетентності* студента 100 балів.

2	Рецептивно-продуктивний	Незадовільний	У студента <i>відсутні знання</i> навчального матеріалу або він відмовляється від відповіді.
		Низький	Студент має <i>фрагментарні знання</i> , що базуються на попередньому досвіді. Не здатен формулювати визначення понять, класифікаційні критерії та тлумачити їхній зміст. Не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань.
		Мінімальний	Студент має <i>безсистемні знання</i> , допускає формально-логічні помилки при формулюванні понять, класифікаційних критеріїв та їхньому тлумаченні. Хаотично і невпевнено викладає матеріал, не здатен відділяти головне від другорядного, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань.
3	Репродуктивний	Достатній	Студент має <i>базові знання</i> з навчальної дисципліни. Формулює юридичні поняття, класифікаційні критерії, але допускає інтерпретаційні помилки. Може виокремити ознаки явища та їх охарактеризувати (риси, властивості, аспекти). Відповідь надається за одним джерелом навчальної літератури. При відтворенні знань застосовує репродуктивний тип мислення, відсутнє системне викладення навчального матеріалу. Не вміє доказово обґрунтовувати свої судження, допускає неточності при використанні знань для вирішення практичних завдань.
4	Конструктивно-варіативний	Добрий	Студент має <i>грунтовні знання</i> навчального матеріалу, але під час відповіді допускає незначні помилки. Володіє категоріально-понятійним апаратом та здатен використовувати знання для вирішення практичних завдань. Може охарактеризувати склад (зміст) явища (або внутрішню побудову явища) та його елементів. Може обґрунтувати призначення явища, яке конкретизується у його функціях (напрямах впливу на інші явища). Може навести подібність та відмінність з іншими спорідненими та протилежними явищами. Відповідь надається за декількома джерелами навчальної літератури, з посиланням на нормативно-правові акти та наведенням прикладів. При відтворенні знань застосовує продуктивний тип мислення.

5	Творчий	Відмінний	Студент має <i>системні знання</i> глибоко і повно засвоїв увесь навчальний матеріал, в якому легко орієнтується, володіє категоріально-понятійним апаратом, вміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Може навести особливості інтерпретації правових явищ в різних теоріях, загальне та відмінне в різних позиціях вчених, як в національному так і в міжнародному та європейському праві (в межах часу, предмету, простору). Здатен обґрунтувати перспективи розвитку правових явищ в Україні. Відповідь надається на основі знань державних програм, концепцій, проектів нормативно-правових актів, а також наукових досліджень вітчизняних та закордонних вчених. Даний рівень компетентності передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і в письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення. При відтворенні знань застосовує евристичний тип мислення.
---	---------	-----------	---

Рейтинг компетентності з навчальної роботи студента визначається шляхом встановлення середньоарифметичного балу студента отриманого на семінарських та практичних заняттях з урахуванням роботи на лекційних заняттях та самостійної роботи протягом опанування навчальної дисципліни помноженого на коефіцієнт K_1 ($K_1=60:5=12$) з округленням результату до цілого числа.

Середньоарифметичний бал студента визначається шляхом додавання усіх балів отриманих на семінарських та практичних заняттях з урахуванням роботи на лекційних заняттях та самостійної роботи протягом опанування навчальної дисципліни поділених на кількість відповідей студента з округленням результату до десятих (наприклад 3,8 або 4,5)². **При визначенні середньоарифметичного балу студента необхідною умовою його зарахування є те, що відповідні бали мають бути отримані студентом не менше як на 50% занять з навчальної роботи. У разі не виконання зазначеної умови або коли середньоарифметичний бал студента менший 2,5 студент вважається таким, що має академічну заборгованість і не допускається до підсумкового контролю.**

Рейтинг з підсумкового контролю студентів

²Наприклад, з дисципліни навчальним планом передбачено 5 семінарських та практичних занять. Для того щоб не мати академічної заборгованості студент має відповідати більше ніж на 50% занять тобто на 3 парах. Отже, виконуючи зазначену вимогу він працював на першому занятті і отримав 3 бали, на другому занятті він не підготувався і отримав 2 бали (які в подальшому пересклав на 4), на третьому занятті був відсутній і отримав 0, яку в подальшому пересклав на 3 бали, на останньому – 4 бали. Середньоарифметичний бал складає загальна сума балів поділена на кількість оцінок $(3+4+3+4):4=3,5$. Відповідно рейтинг компетентності з навчальної роботи студента буде $3,5 \times 12 = 42$.

Відповідно до навчального плану *підсумковий* контроль з навчальних дисциплін, що забезпечуються кафедрою передбачений у формі екзамену або заліку.

Залік або екзамен із перевірки компетентності з навчальних дисциплін, що забезпечуються кафедрою складається письмово або усно за білетами підсумкового контролю які пропонуються студенту. Максимальна кількість балів з підсумкового контролю студентів становить 40 балів. Форму білету підсумкового контролю наведено в Додатку 1. Кількість білетів підсумкового контролю має перевищувати кількість студентів у навчальній групі не менше ніж на 5 одиниць.

Білету підсумкового контролю мають складатися з теоретичних і практичних питань. Білету підсумкового контролю мають відповідати таким вимогам:

- кожне питання бажано розпочинати словами: обґрунтувати..., проаналізувати..., дати оцінку..., довести... тощо, щоб забезпечити перевірку вміння студентів використовувати набуті знання для вирішення практично спрямованих завдань;

- складність білетів має бути приблизно однаковою і дозволяти студенту за час, відведений для відповіді, глибоко та повно розкрити зміст усіх питань;

- при формулюванні завдань (питань) необхідно використовувати поняття, терміни, назви, позначення тощо відповідно до програми навчальної дисципліни.

Кількість питань в білеті підсумкового контролю з навчальних дисциплін визначається кафедрою з урахуванням специфіки дисципліни³.

Оцінювання компетентності слухача, студента під час підсумкового контролю здійснюється шляхом встановлення відповідного рівня знань за кожне питання. Виставляючи рівень компетентності, науково-педагогічний працівник має його обґрунтувати, керуючись логікою та існуючими критеріями (табл. 1).

Рейтинг компетентності з підсумкового контролю студента визначається шляхом встановлення середньоарифметичного балу студента отриманого за кожне питання білету підсумкового контролю помножене на коефіцієнт K_2 ($K_2=40:5=8$) з округленням результату до цілого числа.

Середньоарифметичний бал студента з підсумкового контролю визначається шляхом додавання усіх балів отриманих за кожне питання білету підсумкового контролю поділених на кількість питань білету з округленням результату до десятих (наприклад 3,8 або 4,5)⁴.

Рейтинг наукової роботи студента

---

³Наприклад, два теоретичних питання, одне практичне, одне питання з переліку питань що виноситься на самостійну роботу.

⁴Наприклад, студент відповідаючи на білет підсумкового контролю за перше питання отримав 3 бали, за друге 4 бали, за третє 5 балів, за четверте 3 бали. Відповідно його загальний рейтинг з підсумкового контролю за результатами складання екзамену буде $((3+4+5+3) \div 4) \times 8 = 30$. Або інший приклад, студент відповідаючи на білет підсумкового контролю за перше питання отримав 3 бали, за друге 4 бали, за третє 5 балів. Відповідно його загальний рейтинг з підсумкового контролю за результатами складання екзамену буде $((3+4+5) \div 3) \times 8 = 32$. Або ще приклад, студент відповідаючи на білет підсумкового контролю за перше питання отримав 4 бали, за друге 5 балів. Відповідно його загальний рейтинг з підсумкового контролю за результатами складання екзамену буде $((4+5) \div 2) \times 8 = 36$.

За результатами семестрової наукової роботи студента його рейтинг компетентності з дисципліни може бути підвищений з урахуванням рівнів результативності такої роботи.

Рейтингові бали за наукову роботу студентів нараховуються з урахуванням рівнів результативності цієї роботи. Відповідні значення рівнів та додаткові бали визначаються згідно з таблицею (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика оцінювання рівня творчих досягнень студента

Результати творчої роботи студента	Рівень результативності та додаткові бали
Стаття у факультетському (інститутському) збірнику, призове місце на конкурсі наукових робіт студентів факультету (інституту), приз за експонат на виставці курсантських (студентських) робіт, доповідь на факультетській (інститутській) науковій конференції та ін.	I рівень, факультетський (інститутський) – 5 балів
Ті ж досягнення на заходах академічного рівня, прийняття до розгляду заявки на патент та ін.	II рівень, академічний – 10 балів
Ті ж досягнення на заходах міжвузівського рівня чи МОН, МВС декілька досягнень II рівня, участь у республіканських виставках, національних олімпіадах, отримання державного патенту, заявка на закордонне патентування.	III рівень, міністерський, міжвузівський – 15 балів
Статті в міжнародних збірниках та журналах, доповіді на міжнародних конференціях і семінарах, участь у міжнародних олімпіадах, конкурсах та виставках, отримання закордонного патенту.	IV рівень, міжнародний – 20 балів

Фіксація результатів компетентності студента

Для занесення результатів компетентності студента у відомість обліку успішності, залікову книжку студента використовується таблиця співвідношення між рейтингом студента та ECTS оцінками(табл. 3).

Розподіл балів, що присвоюються здобувачеві

Шкала оцінювання: національна та ESTC

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення

90-100	відмінно	A	відмінне виконання
85-89	добре	B	вище середнього рівня
75-84		C	загалом хороша робота
66-74	задовільно	D	непогано
60-65		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59		Fx	необхідне перескладання
1-34	незадовільно	F	необхідне повторне вивчення курсу

9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає дисципліна та з урахуванням дистанційного навчання

– пакет програмних продуктів Microsoft Office, а саме: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint та ін.;

– мультимедійний проектор, комп'ютер /ноутбук/планшет, інтерактивні дошки.

Для забезпечення можливості організації дистанційного навчання може використовуватися платформа Zoom, середовище Classroom, Moodle «Мудл»,

Аудиторна робота (поточне накопичення балів)			Підсумковий контроль: залік (екзамен)	Підсумкова кількість балів
Мах 60%			Мах 40%	Мах 100%
Тема. 1 – 5	Тема. 12 – 5	Самостійна робота	Залік, Екзамен	100
Тема. 2 – 5	Тема. 13 – 5			
Тема. 3 – 5	Тема. 14 – 5	5	40	100
Тема. 4 – 5	Тема. 15 – 5			
Тема. 5 – 5	Тема. 16 – 5			
Тема. 6 – 5	Тема. 17 – 5			
Тема. 7 – 5	Тема. 18 – 5			
Тема. 8 – 5	Тема. 19 – 5			
Тема. 9 – 5	Тема. 20 – 5			
Тема. 10 – 5	Тема. 21 – 5			
Тема. 11 – 5				

соціальні мережі.

10. Перелік питань/завдань для підсумкового контролю з навчальної дисципліни

1. Поняття теорії держави та права як фундаментальної юридичної науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і методологія теорії держави та права.
3. Функції теорії держави та права.
4. Система юридичних наук і місце в них теорії держави та права.

5. Значення вивчення ТДП для підготовки майбутніх юристів.
6. Поняття та ознаки держави і права.
7. Поняття поліетнічного суспільства.
8. Поняття суверенітету та його види.
9. Поняття державного і національного суверенітету: спільні і відмінні аспекти.
10. Поняття народного суверенітету.
11. Право і держава: аспекти співвідношення.
12. Співвідношення державної та політичної влади.
13. Державні символи України: загальна характеристика.
14. Теорії походження держави.
15. Передумови виникнення держави.
16. Нові підходи до типології держав. Історичні типи держав.
17. Поняття та структура суб'єктивного права.
18. Політична система суспільства: поняття, основні функції та елементи.
19. Місце і роль держави в політичній системі України.
20. Поняття та класифікація функцій держави.
21. Внутрішні функції держави: поняття і зміст.
22. Зовнішні функції держави: поняття та зміст.
23. Форми і методи здійснення функцій держави.
24. Роль апарату держави в здійсненні державних функцій.
25. Поняття та елементи форми держави.
26. Поняття та види форми правління, їх характеристика.
27. Поняття та види форми державного устрою, їх характеристика.
28. Поняття та види державно-правового режиму.
29. Характеристика різновидів демократичного режиму.
30. Що розуміють під сукупністю методів і засобів реалізації державної влади.
31. Особливості елементів форм Української держави.
32. Механізм держави як система державних організацій.
33. Поняття та структура державного апарату України.
34. Принципи організації та функціонування апарату держави.
35. Що Ви розумієте під поняттям «принципи здійснення державної влади»?
36. Поняття та ознаки органів держави.
37. Види органів держави.
38. Національна поліція в механізмі держави.
39. Поняття та ознаки правової, соціальної держави.
40. Поняття громадянського суспільства та основні риси.
41. Доктрина держави загального благоденства та технократії.
42. Основні ідеї марксистського вчення про державу.
43. Основні положення теорії плюралістичної демократії.
44. Теорія еліт та елітарної демократії.
45. Поняття та види державної дисципліни.

46. Класифікація правового статусу особи.
47. Поняття предмету та методу правового регулювання.
48. Поняття права та його соціальна цінність.
49. Принципи права та їх характеристика.
50. Поняття та види функцій права.
51. Характеристика спеціально-юридичних функцій права.
52. Поняття системи права.
53. Структура права та характеристика її елементів.
54. Основні елементи системи права і їх характеристика.
55. Поняття і зміст системи законодавства.
56. Співвідношення системи права і системи законодавства.
57. Поняття та елементи правової свідомості.
58. Поняття і види систематизації нормативно-правових актів.
59. Поняття і види соціальних норм, їх основні властивості.
60. Види норм права.
61. Імперативні і диспозитивні норми.
62. Структура норм права.
63. Норма права і стаття нормативно-правового акта.
64. Суб'єкти та види правотворчості.
65. Принципи правотворчості.
66. Стадії правотворчості.
67. Поняття і види форм (джерел) права.
68. Нормативно-правовий акт як основна форма (джерело) права України.
69. Види нормативно-правових актів.
70. Закон та його види.
71. Особливості правової культури.
72. Дія нормативно-правових актів у просторі та за колом осіб.
73. Дія нормативно-правових актів у часі.
74. Поняття та форми реалізації норм права.
75. Застосування норм права як особлива форма їх реалізації.
76. Стадії застосування норм права.
77. Способи тлумачення норм права.
78. Поняття і види тлумачення норм права.
79. Офіційне та неофіційне тлумачення норм права.
80. Тлумачення норм права за обсягом.
81. Прогалини в законодавстві і шляхи їх усунення.
82. Тлумачення норм права, що здійснюється поліцейськими.
83. Акти застосування норм права: поняття, ознаки, види.
84. Вимоги правильного застосування норм права.
85. Поняття і основні ознаки правовідносин.
86. Види правовідносин і критерії їх класифікації.
87. Склад і зміст правовідносин.
88. Поняття і види об'єктів правовідносин.
89. Поняття суб'єктивного права та його структура.

90. Поняття та види суб'єктів права.
91. Види суб'єктивних прав людини і громадянина та їх характеристика.
92. Поняття та класифікація юридичних фактів.
93. Види правової поведінки.
94. Правова поведінка: поняття та ознаки.
95. Поняття та ознаки правомірної поведінки.
96. Види правомірної поведінки.
97. Правопорушення: поняття, ознаки та види.
98. Проступок: поняття, ознаки та види.
99. Склад правопорушення та характеристика його елементів.
100. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
101. Мета та функції юридичної відповідальності.
102. Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.
103. Види юридичної відповідальності.
104. Гарантії законності.
105. Поняття та принципи законності.
106. Поняття і структура правосвідомості.
107. Правова культура: поняття і структура.
108. Поняття правового впливу, його види та механізм.
109. Правове регулювання як різновид правового впливу на суспільні відносини.
110. Стадії процесу правового регулювання.
111. Поняття механізму правового регулювання та його структура.
112. Поняття правової системи та характеристика її елементів.
113. Основні види правових сімей та їх характеристика.
114. Романо-германська правова сім'я: поняття, ознаки.
115. Поняття та елементи правового статусу особи.

Ситуативні завдання, що виносяться на підсумковий контроль

У справі «Христов проти України» (заява № 24465/04) ЄСПЛ вкотре наголошує, що «право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., слід тлумачити в контексті преамбули даної Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів (див. справу «Брумареску проти Румунії» (*Brumarescu v. Romania*) [GC], № 28342/95, п. 61, ECHR 1999-VII). Крім цього, у своєму рішенні від 19 лютого 2009 р. по даній справі ЄСПЛ підкреслює, що «Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res iudicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду». Згідно з цим принципом, жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою – домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових

помилки і недоліків, а не для нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не треба розглядати як замасковане оскарження, і сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини.

Вкажіть про які принципи права говорить ЄСПЛ розглядаючи справу «Христов проти України», розкрийте їх сутність та взаємозв'язок.

У справі «Кац та інші проти України» (заява № 29971/04, рішення від 18 грудня 2008 року), ЄСПЛ розглядав законність стосовно права на свободу та особисту недоторканність. У своєму рішенні ЄСПЛ наголошує, що слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, встановленої законом», які містяться в пункті 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., по суті, відсилають до національного законодавства і встановлюють обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм такого законодавства. Однак «законність» тримання під вартою, з точки зору національного закону, не завжди є вирішальним фактором. На додаток до цього, ЄСПЛ приймаючи рішення має переконатися, що тримання під вартою протягом періоду, який розглядається, відповідало меті пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., який не дозволяє безпідставно позбавляти особу свободи («Єчюс проти Литви» (заява № 34578/97, п. 56). В результаті аналізу усіх матеріалів справи ЄСПЛ дійшов висновку, що тримання Ольги Біляк під вартою не було законним у значенні підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Вкажіть на порушенні якого принципу права наголошував ЄСПЛ у своєму рішенні по даній справі? Розкрийте поняття даного принципу відповідно до рішення ЄСПЛ.

У справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) від 9 січня 2013 року, заява № 21722/11, ЄСПЛ зауважує, що уже неодноразово констатував, що процесуальні норми створюються для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної визначеності та що сторони провадження повинні мати право очікувати застосування вищезазначених норм. Принцип юридичної визначеності застосовується не тільки щодо сторін провадження, а й до національних судів (див. рішення від 21 жовтня 2010 року у справі «"Дія-97" проти України» ("Diya 97" v. Ukraine), заява № 19164/04, п. 47, з подальшими посиланнями). Цей принцип так само застосовується до процедур, що були використані для звільнення заявника з посади, включаючи процес ухвалення рішення на пленарному засіданні парламенту.

Розкрийте сутність принципу юридичної визначеності.

У своєму рішенні від 15 травня 2008 р. по справі «Надточій проти України» (заява № 7460/03) ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. При цьому, ЄСПЛ зауважив, що під час розгляду адміністративної справи щодо заявника, останній відбував покарання за вироком суду у місцях позбавлення волі та не брав участі в адміністративному провадженні, незважаючи на те, що національні відповідні державні органи знали про становище заявника та місце, де він відбував покарання. Також ЄСПЛ наголосив, що концепція справедливого судового розгляду передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище у порівнянні з опонентом

Про порушення якого принципу права йдеться у даному рішенні ЄСПЛ? Охарактеризуйте даний принцип.

У справі «Гарнага проти України» (Заява № 20390/07) громадянка України пані Наталія Володимирівна Гарнага стверджувала, що державні органи влади України втрутилися в її приватне життя, відхиливши її заяву про зміну по батькові. В свою чергу Уряд України, який на останніх стадіях провадження у ЄСПЛ представляв п. Н. Кульчицький з Міністерства юстиції України, констатував, що національне законодавство містить чіткі положення, які не дозволяють зміну по батькові на власний розсуд, а національні суди не можуть винести рішення, що суперечитиме законодавству.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 16 травня 2013 року по справі «Гарнага проти України» (Заява № 20390/07), констатував порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи в ЄСПЛ. Розкрийте поняття «суб'єкт права» та здійсніть його видову характеристику.

У справі «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України» (Заява № 13290/11 та 2 інші заяви) ЄСПЛ констатує порушення статті 1 «Захист власності» Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Дана стаття передбачає:

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

Розкрийте теоретичну конструкцію структури статті нормативно-правового акту, що розглядається у даній справі. А також опишіть спосіб закріплення норми права в статті нормативно-правового акта.

У своєму рішенні від 23 червня 1995 року у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» (заява № 18139/91) ЄСПЛ наголошує на тому, що слово «закон» включає в себе не тільки законодавчі акти, але і прецедентне право.

Про які джерела права йде мова у рішенні ЄСПЛ? Здійсніть їх співвідношення.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Микола Андрійович Гарбуз (заява № 72681/10) який скаржився на різні порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. При розгляді даної справи ЄСПЛ констатував, що заявника було визнано винним у вчиненні шахрайства. За рішенням місцевого національного суду йому було обрано міру покарання у виді обмеження волі на строк два роки в установі відкритого типу. Проте його було звільнено від відбування покарання у зв'язку із закінченням строку давності для притягнення до відповідальності. Апеляційну та касаційну скарги заявника не було задоволено.

У своєму рішенні від 19 лютого 2019 року у справі «Гарбуз проти України» (заява № 72681/10) ЄСПЛ констатує, що Україною було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження у справі заявника (8 років та три місяці в судах трьох інстанцій). В той же час ЄСПЛ скаргу заявника за п. 1 та підп. «d» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. на те, що національні суди посилялися на показання понятих та свідка, але не забезпечили їхньої присутності на судовому засіданні, у зв'язку з чим він не мав можливості допитати їх, ЄСПЛ відхилив як явно необґрунтовану, оскільки дійшов висновку, що заявник не довів, що визнання судом допустимим доказом показів понятих та свідків, наданих під час досудового слідства, підірвало справедливість кримінального провадження щодо нього.

Визначте, якій юридичній відповідальності підлягатимуть суб'єкти даної справи? Розкрийте сутність юридичної відповідальності.

У рішенні від 6 листопада 2008 року по справі «Слоєв проти України» (заява № 17283/02) ЄСПЛ наголосив, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, такою, що не відповідає критерію передбачуваності закону для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Також, ЄСПЛ у п. 53 свого рішення зазначив, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною та яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого й непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією та становить один з основних елементів верховенства права.

***Про порушення яких принципів права йдеться у даному рішенні ЄСПЛ?
Розкрийте зміст даних принципів права.***

У своєму рішенні від 30 вересня 2010 року по справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України»(заява № 12451/04), ЄСПЛ зазначає, що факт незаконності проведення обшуку двічі встановлювався національними органами, а саме – обласною прокуратурою і Токмацьким районним судом. Хоча згодом відповідне рішення Токмацького районного суду було скасовано, суди вищого рівня не поставили під сумнів суть його висновків. До того ж результати перевірки, проведеної обласною прокуратурою стосовно незаконності обшуку, ніколи не оспорювалися. Суд не бачить підстав відходити від цих висновків національних органів і визнає, що обшук проводився всупереч вимогам національного законодавства.

Вкажіть про порушення якого принципу йдеться мова у рішенні ЄСПЛ? Охарактеризуйте даний принцип.

Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на наявність у системі законодавства України «неякісних законів». Так, у рішенні ЄСПЛ від 26 вересня 2005 року у справі «Салов проти України» було зазначено, що однією з вимог заявника було те, що положення Кримінального кодексу України не може бути застосованим до його дій, оскільки зазначене положення сформульовано настільки нечітко, що він не міг передбачати, що за цей вчинок його можуть позбавити волі. На думку заявника, його дії підпадали під відповідальність передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення, тому його не можна було карати за поширення інформації. У зв'язку із цим ЄСПЛ у рішенні зауважує, що та чи інша норма не може вважатися «законом», якщо її не сформульовано з достатньою чіткістю, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку: він повинен мати можливість (за необхідності й за належної правової допомоги) передбачити наслідки, до яких може призвести певна дія. Також у рішенні ЄСПЛ у справі «Салов проти України» підкреслюється, що рівень передбачуваності значною мірою залежить від змісту заходу, сфери, яку він має охопити, а також кількості й статусу тих, до кого він застосовується.

***Про порушення якого принципу права йдеться у даному рішенні ЄСПЛ?
Назвіть основні принципи юридичної техніки, які повинні враховуватись при законотворчості.***

У справі «Багієва проти України» (заява № 41085/05) громадянка України пані Тетяна Григорівна Багієва стверджувала, що обшук її квартири становив порушення її права на повагу до свого житла, що органи влади не розглянули її скарги належним чином і не провели ефективного розслідування у зв'язку з цим. В свою чергу Уряд України, який представляла виконувач обов'язків Урядового уповноваженого пані О. Давидчук, констатував, що обшук квартири заявниці становив втручання у її право на повагу до свого житла, передбачене статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Проте

Уряд України доводив, що втручання здійснювалося відповідно до процесуального порядку, встановленого законом, і мало на меті легітимне попередження злочину, та за обставин справи було необхідним.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 28 квітня 2016 року по справі «Багієва проти України» (заява № 41085/05), дійшов висновку, що проведений обшук у квартирі заявниці становив втручання, яке не було пропорційним відповідній меті і констатував порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Крім цього, ЄСПЛ також встановив, що у заявниці не було ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з її скаргою за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та констатував порушення статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи в ЄСПЛ. Здійсніть видову характеристику суб'єктів права.

У справі «Котій проти України» (Заява № 28718/09) ЄСПЛ констатує порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року у зв'язку з тим, що втручання у приватне та сімейне життя заявника не здійснювалося «згідно із законом» і не було «необхідним у демократичному суспільстві». Дана стаття передбачає:

«1. Кожна людина має право на повагу до її особистого і сімейного життя, житла і таємниці листування.

2. Держава не може втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей».

Розкрийте теоретичну конструкцію структури статті нормативно-правового акту, що у розглядається у даній справі.

У справі «Трішковська та інші проти України» (Заява № 47424/13 та 3 інші заяви) заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 та статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року на надмірну тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту. Розглянувши матеріали справи у своєму рішенні від 14 червня 2018 року ЄСПЛ наголошує, «що розумність тривалості судового розгляду повинна оцінюватися в світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв: складність справи, поведінка заявників та відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявників (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Пелісьє та Сассі проти Франції» [ВП] (Pelissier and Sassi v. France) [GC], заява № 25444/94, пункт 67, ЄСПЛ 1999-II, та «Фрідлендер проти Франції» [ВП] (Frydlender v. France) [GC], заява № 30979/96, пункт 43, ЄСПЛ 2000-VII)» Також констатує, що «у справі «Меріт проти України» (Merit v. Ukraine), заява № 66561/01, від 30 березня 2004

року, ЄСПЛ вже встановлював порушення щодо питань, аналогічних тим, що розглядаються у цій справі». З огляду на свою практику з цього питання, ЄСПЛ вважає, що у цій справі тривалість проваджень була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку», а також зазначає, що заявники не мали ефективного засобу юридичного захисту щодо цих скарг. Відповідно, ЄСПЛ у своєму рішенні у даній справі констатує порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Визначте на які саме джерела права посилається ЄСПЛ у своєму рішенні? Здійсніть загальнотеоретичний аналіз даних джерел права.

До ЄСПЛ із заявою звернулися громадяни України Анатолій Миколайович Морозов, Георгій Дмитрович Паршин, Ніна Василівна Войцеховська та Володимир Іванович Гребенюк (заява № 2318/07 та 3 інші) які скаржилися на те, що тривалість цивільних проваджень у їхніх справах була несумісною із вимогою «розумного строку», та на відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. Вони посилались на пункт 1 статті 6 та статтю 13 стаття 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. – невиконання або тривале виконання рішень національних судів.

При розгляді даної справи ЄСПЛ констатував, що немає жодних фактів або аргументів, здатних переконати його дійти іншого висновку щодо прийнятності цих скарг у питанні тривалості проваджень, які були надмірними та не відповідали вимозі «розумного строку». Відповідно у своєму рішенні від 08 березня 2018 року у справі «Морозов та інші проти України» (Заява № 2318/07 та 3 інші) ЄСПЛ констатував порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень.

Визначте, якій юридичній відповідальності підлягатимуть суб'єкти даної справи? Здійсніть класифікацію юридичної відповідальності за різними підставами.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Сергій Вікторович Чумак (заява № 60790/12) який скаржився на те, що розслідування обставин смерті його дружини було тривалим та неефективним. Він посилався на статті 2 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р.

При розгляді даної справи ЄСПЛ встановив, що гр. В. спричинив дорожньо-транспортну пригоду, в результаті якої загинула дружина гр. С.О. Чмак. В процесі проведення слідчо-оперативних дій, а також за рішенням національного суду було встановлено винність гр. В. і призначено покарання у вигляді п'яти років позбавленню волі з позбавленням права керувати транспортним засобом строком на 3 роки. В той же час у своєму рішенні від 19 травня 2016 року по справі «Чумак проти України» (заява № 60790/12) ЄСПЛ констатував, що розслідування даної справи тривало 8 років і 5 місяців. Крім цього, Європейський суд звернув увагу на те, що у цій справі розслідування характеризувалося неодноразовим закриттям та відновленням справи внаслідок нежиття слідчими достатніх заходів, а також поступовим погіршенням доказів.

У зв'язку з цим, а також зважаючи на свою усталену, практику у справах щодо України, Європейський суд дійшов висновку, що кримінальне провадження у цій справі було неефективним і встановив порушення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р.

Проаналізуйте правопорушення, яке було описано у рішенні ЄСПЛ. Охарактеризуйте склад даного правопорушення.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України пан Сергій Васильович Антонов (заява № 40512/13) який скаржився за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що під час відбування покарання він не отримував належної медичної допомоги, що спричинило погіршення стану його здоров'я та виникнення нових проблем зі здоров'ям. Крім цього, заявник стверджував, що систематичні нагляд і діагностування його захворювання, ускладненого наявністю ВІЛ, туберкульозом легень, позалегеновим туберкульозом і гепатитом С, були відсутні.

У своєму рішенні від 22 жовтня 2015 року по справі «Сергій Антонов проти України» (заява № 40512/13) ЄСПЛ доходить висновку, що несвоєчасне діагностування працівниками СІЗО захворювань заявника та ненадання йому під час тримання його під вартою швидкої і комплексної медичної допомоги становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В процесі розгляду даної справи ЄСПЛ дослідив: Конституцію України; Закон України від 12 грудня 1991 року № 1972-ХІІ «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»; Порядок медико-санітарного забезпечення осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань Державного департаменту України з питань виконання покарань, затверджений наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 року № 3/6; Інструкцію з організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про вдосконалення організації медичної допомоги хворим на ВІЛ-інфекцію/СНІД» №120 від 25 травня 2000 р.; Інструкція про організацію антиретровірусної терапії хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства охорони здоров'я України від 15 листопада 2005 року № 186/607 (чинна до 10 грудня 2013 року); Рекомендацію Rec(2006)2 Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських пенітенціарних правил (ухвалена Комітетом міністрів 11 січня 2006 року на 952-му засіданні заступників Міністрів).

Здійсніть теоретико-правову характеристику нормативно-правових актів які досліджувались ЄСПЛ у вищезазначеній справі. Вкажіть коли міжнародно-правовий акт стає частиною національного законодавства.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Сергій Васильович Шевченко (заява № 32478/02) який скаржився, що розслідування смерті його сина не було незалежним, адекватним чи ефективним, як цього вимагає процесуальний обов'язок.

У своєму рішенні від 4 квітня 2006 року по справі «Шевченко проти України» (заява № 32478/02) ЄСПЛ констатує, що у даній справі розслідування не забезпечило достатню прозорість та захист інтересів найближчого родича. Відповідно, було порушення обов'язку держави-відповідача відповідно до статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у якій зазначено: «1. Право кожної людини на життя захищається законом. Жодна людина не може бути умисне позбавлена життя інакше ніж на виконання вироку суду, винесеного після визнання її винною у вчиненні злочину, за який законом передбачено таке покарання. 2. Позбавлення життя не розглядається як порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) при захисті будь-якої людини від незаконного насильства;
- б) при здійсненні законного арешту або при запобіганні втечі людини, що законно перебуває під вартою;
- с) у діях, законно вчинених з метою придушення бунту або заколоту».

Розкрийте теоретичну конструкцію структури статті розглядаємого у даній справі нормативно-правового акту. Здійсніть співвідношення понять «норма права» та «стаття».

У справі «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) громадянин України п. Володимир Олександрович Кривенький стверджував, що ретроспективне визнання недійсним його права власності на спірну земельну ділянку площею 0,6021 га було свавільним та було здійснене з порушенням принципу «належного урядування». Він зазначив, що Верховний Суд України безпідставно не взяв до уваги те, що розпорядження райдержадміністрації від 17 січня 2003 року, яке було підставою для виділення йому спірної земельної ділянки, було визнане дійсним до моменту розгляду справи щодо заявника в касаційному порядку. Крім того, суди не доклали жодних зусиль для дотримання «справедливого балансу» між інтересом заявника у збереженні земельної ділянки та інтересом ЗАТ «У.К.К.» у її вилученні в нього.

В свою чергу Уряд України стверджував, що ряд стверджував, що заявник не вичерпав національні засоби юридичного захисту у зв'язку із зазначеною скаргою. Крім того, заявник також не звернувся до суду з позовом з метою отримання компенсації за спірну ділянку.

У своєму рішенні від 16 лютого 2017 року по справі «Кривенький проти України» (Заява № 43768/07) ЄСПЛ посилається на свою усталену практику, згідно з якою ретроспективне скасування дійсного права власності становить позбавлення майна у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Разом з цим, ЄСПЛ наголошує на тому, що ділянка заявника була вилучена у нього на підставі постанови Верховної Ради України щодо розширення ділянки під кар'єр по

видобутку каолінів. Отже, в даному випадку позбавлення майна відповідало суспільним інтересам і переслідувало законну ціль. В той же час ЄСПЛ констатує, що земля була вилучена у заявника без виплати будь-якої компенсації чи іншого виду належного відшкодування. Відповідно, було порушено статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Визначте та охарактеризуйте об'єкт правовідносин у даній справі. Надайте визначення та вкажіть характерні ознаки «законного інтересу».

У п. 19 рішення від 18 грудня 2008 року по справі «Новік проти України» (Заява № 48068/06) ЄСПЛ зазначив, що коли йдеться про позбавлення свободи, то надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога якості закону в розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, то такий закон має бути досить доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля.

Про порушення якого принципу права йдеться у даному рішенні ЄСПЛ? Розкрийте зміст даного принципу права та теоретичну конструкцію якості закону.

У справі «Гарнага проти України» (Заява № 20390/07) громадянка України пані Наталія Володимирівна Гарнага стверджувала, що державні органи влади України втрутилися в її приватне життя, відхиливши її заяву про зміну по батькові.

Вивчивши усі обставини справи ЄСПЛ у своєму рішенні від 16 травня 2013 року у справі «Гарнага проти України» (заява № 20390/07), констатував порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. При цьому, ЄСПЛ наголосив, що українська система зміни імен видається доволі гнучкою та особа може змінити своє ім'я, дотримуючись спеціальної процедури, яка передбачає тільки мінімальні обмеження, які застосовуються у дуже конкретних випадках, здебільшого пов'язаних з кримінальним судочинством. У той самий час, як видається, будь-яких ширших міркувань для накладення обмежень на зміну імені особи – таких як точний облік населення або зв'язок носіїв певного імені з сім'єю – державними органами не висувається. За такої ситуації майже повної свободи зміни імені або прізвища особи обмеження, накладені на зміну по батькові, не видаються належним чином та достатньою мірою мотивованими національним законодавством. Крім того, державними органами не було надано жодного обґрунтування позбавлення заявниці її права приймати рішення з цього важливого аспекту її приватного та сімейного життя, і таке обґрунтування не було встановлено жодним іншим способом. Оскільки державні органи не забезпечили балансу відповідних інтересів, про які йдеться, вони не виконали своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявниці на повагу до її приватного життя.

Визначте та охарактеризуйте об'єкт правовідносин у даній справі. Дайте визначення юридичної конструкції «юридичний інтерес».

У справі "Українська Прес-Група" проти України" (Заява № 72713/01) ЄСПЛ вважає, що публікації Української Прес-Групи містили критику двох політиків, яка була викладена жорсткою, полемічною, саркастичною мовою. Немає сумніву, що для позивачів вони були образливими і навіть шокуючими, Проте, обираючи свою професію, вони залишили себе відкритими для суворой критики і пильного нагляду; це той тягар, який політики мають прийняти в демократичному суспільстві. Крім цього, ЄСПЛ дійшов висновку, що оскаржуване втручання не відповідало нагальній суспільній необхідності, яка б переважувала інтерес суспільства у законній політичній дискусії щодо передвиборчої кампанії та політичних фігур, залучених до неї. Крім того, стандарти, що застосовувалися українськими судами в цій справі, не узгоджувалися з принципами, зазначеними у статті 10, а пояснення, які використовувалися для виправдання втручання, не можуть вважатися "достатніми". Відповідно, ЄСПЛ констатував порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Дана стаття передбачає:

«1. Кожна людина має право на свободу виявлення поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіо-, теле- або кінопідприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або покарання, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я і моралі, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Розкрийте теоретичну конструкцію структури статті розглядаємого у даній справі нормативно-правового акту. Здійсніть співвідношення понять «норма права» та «стаття».

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Кирил Олександрович Ткач (заява № 11773/08) який скаржився, за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., на неналежні умови тримання його під вартою. Зокрема, заявник скаржився на брак особистого простору під час тримання його під вартою у Сокальській виправній колонії № 47, де заявник перебував в одній камері з трьома або чотирма іншими ув'язненими, у тому числі із заявником у іншій справі, в якій Європейський суд констатував порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. у зв'язку з аналогічними обставинами (див. рішення у справі "Гук проти

України" (заява № 16995/05 від 08 грудня 2016 року). Заявник також скаржився за іншими положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

У своєму рішенні від 19 квітня 2018 року у справі «Ткачов проти України» (заява № 11773/08) ЄСПЛ констатує порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В процесі вивчення матеріалів справи ЄСПЛ дослідив національне законодавство України, зокрема, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (затверджені наказом Державного Департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 грудня 2003 року, який втратив чинність 23 січня 2015 року, у редакції, чинній на час подій), які регулювали, *inter alia*, тримання під вартою засуджених до довічного позбавлення волі.

Здійсніть теоретико-правову характеристику нормативно-правового акту який аналізувався ЄСПЛ у вищезазначеній справі. Вкажіть коли міжнародно-правовий акт стає частиною національного законодавства.

До ЄСПЛ із заявою звернулася громадянка України Ольга Миколаївна Лучанінова (заява № 16347/02) яка скаржилася на те, що адміністративне провадження, яке було порушено щодо неї у зв'язку з крадіжкою трафаретів (дрібна крадіжка), було несправедливим, їй не було надано адекватних часу та можливості для підготовки свого захисту (явку та допит свідків зі своєї сторони тощо), заздалегідь не було повідомлено про засідання. У цьому відношенні заявниця послалася на пункт 1 та підпункти «b», «c» і «d» пункту 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Крім цього, вона скаржилася до ЄСПЛ за статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. щодо відсутності на національному рівні ефективних засобів юридичного захисту щодо її скарг на несправедливість суду.

При розгляді справи «Лучанінова проти України» ЄСПЛ надав можливість Уряду України надати пояснення у цій справі. У своїй аргументації останній наголосив на тому, що провадження у справі О.М. Лучанінової було адміністративним, та що національне законодавство проводило чітку межу між кримінальним та адміністративним правопорушенням. Уряд стверджував, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. не застосовна у цій справі, оскільки провадження щодо заявниці не стосувалось визначення «кримінального обвинувачення» щодо неї.

У своєму рішенні від 9 червня 2011 року у справі «Лучанінова проти України» (заява № 16347/02) ЄСПЛ вважає, що провадження, про яке йдеться, є кримінальним для цілей застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Той факт, з позиції ЄСПЛ, що стягнення, застосоване до заявниці національним Тростянецьким районним судом, - штраф – було згодом замінено на зауваження, не може позбавити правопорушення, про яке йдеться, притаманного йому кримінального характеру. Відповідно ЄСПЛ доходить висновку, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. є застосовною у цій справі та відхилив заперечення Уряду у цьому відношенні.

Здійсніть теоретико-правовий аналіз видів правопорушення про які йдеться у справі «Лучанінова проти України». Назвіть характерні ознаки злочину, як різновиду правопорушення.

У своєму рішенні від 27 лютого 2018 року по справі «Сінькова проти України» (заява № 39496/11), ЄСПЛ зазначає, що вираз «встановлено законом» включає в себе, зокрема, вимогу передбачуваності. Норма не може вважатись «законом», якщо тільки вона не сформульована достатньо чітко для того, щоб надати відповідній особі можливість регулювати свою поведінку: в неї має бути можливість, при необхідності за допомогою відповідної консультації, передбачити тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може тягнути за собою зазначена дія. Проте ЄСПЛ доходив висновку, що такі наслідки не повинні бути передбачуваними з абсолютною впевненістю, оскільки практика показує, що це неможливо. Навіть у справах, у яких втручання у право заявника на свободу вираження поглядів було виражено у формі кримінального «покарання», ЄСПЛ визнав неможливість досягнення абсолютної чіткості формулювання законів, особливо у тих сферах, в яких ситуація змінюється відповідно до пануючої суспільної думки, та погодився, що необхідність уникати жорсткості та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що багато законів у деякій мірі нечітко сформульовані, а їх тлумачення та застосування є питанням практики.

Вкажіть про який принцип права йдеться мова у даному рішенні ЄСПЛ? Охарактеризуйте даний принцип.

У своєму рішенні від 9 січня 2013 року по справі «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) ЄСПЛ наголошує на відсутності у законодавстві України положень щодо строків давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги, в контексті дотримання вимог «якості закону» при перевірці виправданості втручання в права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. ЄСПЛ підкреслює, що формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну вказівку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на їхні конвенційні права. Крім того, законодавство повинно забезпечувати певний рівень юридичного захисту проти свавільного втручання з боку державних органів. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним.

Про порушення якого принципу права йдеться у даному рішенні ЄСПЛ? Розкрийте зміст даного принципу права та теоретичну конструкцію якості закону.

У справі «Осовська та інші проти України» (Заява № 2075/13 та 4 інші заяви) громадяни України Т.Є. Осовська, Н.М. Литвиненко, Г.О. Тарданська, Т.О. Стороженко та В.В. Кашук, посилаючись на статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, заявниці скаржились, що

поновлення строку на апеляційне оскарження та скасування остаточних постанов у їхніх справах (перерахунок їхніх пенсій за вищою ставкою) порушило принцип юридичної визначеності. В свою чергу Уряд України Уряд стверджував, що відкриваючи апеляційні провадження, національні суди діяли відповідно до національного законодавства. Зокрема він посилався на ч. 6 ст. 108 Кодексу адміністративного судочинства України, яка у поєднанні зі статтею 189 не позбавляла особу права повторного подання апеляційної заяви. Він також стверджував, що апеляційні суди мали намір виправити судові помилки та недоліки правосуддя, вчинені у цій групі справ судами нижчих інстанцій.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 28 червня 2018 року по справі «Осовська та інші проти України» (Заява № 2075/13 та 4 інші заяви) дійшов висновку, що національні суди не навели підстав, які б продемонстрували існування особливих обставин непереборної сили, які б виправдовували повторне відкриття проваджень у справах заявниць. Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи ЄСПЛ. Визначте об'єкт даних правовідносин та наведіть відмінності між юридичним та приватним інтересами.

У своєму рішенні від 21 квітня 2011 року по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) ЄСПЛ повторює, що стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції, відступ від якого не дозволяється за жодних обставин.

Питання порушення Україною ст. 3 даної Конвенції були також предметом розгляду ЄСПЛ і у інших справах: «Орлик проти України», заява № 27454/11, рішення від 11 лютого 2016 року; «Олександр Ніконенко проти України», заява № 54755/08, рішення від 14 листопада 2013 року; «Луценко проти України (№ 2)», заява № 29334/11, рішення від 11 червня 2015 року; «Басенко проти України», заява № 24213/08, рішення від 26 листопада 2015 року та ін. При цьому, у всіх справах заявники стверджували, що зазнали поводження, що підпадає під ознаки ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у якій зазначено: *Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню*.

Охарактеризуйте наведену у ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. норму права та розкрийте теоретичну конструкцію її структури.

До ЄСПЛ із заявою звернулася громадянка України пані Віра Григорівна Довженко (заява № 26646/07) яка скаржилась, за статтею 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., щодо надання районною державною адміністрацією її земельної ділянки без її дозволу

в оренду приватній компанії та не надання відшкодування за таке користування. За твердженням заявниці ці дії районної державної адміністрації становили незаконне та непропорційне втручання у її право на вільне володіння відповідною земельною ділянкою.

У своєму рішенні від 15 січня 2019 року у справі «Віра Довженко проти України» (заява № 26646/07) ЄСПЛ констатує, що зазначене втручання у мирне володіння заявницею її майном явно порушило законодавство України та не було законним для цілей аналізу за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В процесі судового розгляду ЄСПЛ здійснив аналіз національного законодавства України, яке регулює питання, що розглядаються у даній справі. Зокрема: Конституцію України (ст.41); Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (ст. 373); Земельний кодекс України (у редакції, застосовній на момент обставин справи) (ст. 125); Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» (у редакції, застосовній на момент обставин справи (ст. 13); Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ».

Визначте нормативно-правові акти, які розглядалися ЄСПЛ у даній справі. Здійсніть їх класифікацію.

До ЄСПЛ із заявою звернулася громадянка України Ганна Олегівна Сінькова (заява № 39496/11), яка за рішенням національних судів була притягнута до кримінального покарання у виді позбавлення волі на строк три роки зі звільненням від відбування покарання з іспитовим строком на два роки. У своїй заяві до ЄСПЛ вона скаржилася на те, що її первинне затримання та подальше тримання під вартою порушували пункти 1, 3 та 5 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. При цьому вона стверджувала, що для її затримання не мало ані правової підстави, ані практичної потреби. З огляду на нечітке формулювання статті 297 Кримінального кодексу України те, що її дії становили наругу над могилою, не було очевидним. Отже, її затримання не можна було вважати таким, що здійснювалось на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні нею злочину.

При оцінці законності затримання заявниці, у своєму рішенні від 27 лютого 2018 року у справі «Сінькова проти України» (заява № 39496/11), ЄСПЛ звертає увагу, по-перше, на той факт, що воно було здійснено відповідно до постанови суду, та, по-друге, - на обмежений обсяг цієї постанови, яка була спрямована на забезпечення її присутності у судовому засіданні з метою розгляду подання слідчого про взяття її під варту. Також ЄСПЛ звернув увагу на те, що однією з основних підстав затримання заявниці був той факт, що її було оголошено у розшук. З огляду на всі обставини цієї справи ЄСПЛ не вбачає жодних ознак незаконності або свавілля щодо затримання заявниці, відповідно, констатує відсутність порушення пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак, ЄСПЛ констатував порушення пункту 1, 3 та 5 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р.,

зокрема, у зв'язку з незаконним триманням заявниці під вартою без постанови суду та тривалим триманням її під вартою під час досудового розслідування.

Здійсніть теоретико-правовий аналіз правопорушення у якому обвинувачувалась Г.О. Сінькова у даній справі. Вкажіть критерії, які відмежовують дане правопорушення від інших видів.

У справі «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України» (Заява № 13290/11 та 2 інші заяви) ТОВ «СВІТ РОЗВАГ», ПП «ІГРО-БЕТ» та Наталія Іванівна Станко, через своїх представників, стверджували, що анулювання ліцензій у сфері грального бізнесу перших заявників та зупинення дії ліцензії у сфері грального бізнесу третього заявника на діяльність без будь-якого відшкодування порушило їхнє право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В свою чергу Уряд України, який у ЄСПЛ представляла п. О. Давидчук - Керівник Секретаріату Урядового Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, погодився, що анулювання ліцензій першого та другого заявників становило втручання в їхні права за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, навіть якщо вони не мали законного сподівання отримати будь-яке відшкодування.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 27 червня 2019 року, констатував порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. При цьому, він повторно наголосив, що перша та найважливіша вимога порушеної статті полягає в тому, що будь-яке втручання органу влади у мирне володіння майном має бути законним. Враховуючи матеріали справи ЄСПЛ констатував, що положення національного законодавства України у розглядаємій справі не відповідали вимогам якості «закону», а тому зупинення дії ліцензій було незаконним.

Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи ЄСПЛ. Визначте об'єкт даних правовідносин та наведіть відмінності між юридичним та приватним інтересами.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Олександр Сергійович Буглов (заява № 28825/02) який скаржився на жорстоке поводження під час тримання його під вартою та нелюдські умови його досудового тримання під вартою становили.

У своєму рішенні від 10 липня 2014 року по справі «Буглов проти України» (Заява № 28825/02) ЄСПЛ констатував, що умови тримання заявника, зокрема, надмірна переповненість камери і відповідний негативний вплив на самопочуття заявника у поєднанні з тривалістю строку, впродовж якого заявник тримався під вартою у таких умовах, становили таке, що принижує гідність, поводження. Відповідно було порушення статті 3 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у якій зазначено: Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Охарактеризуйте наведену у ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. норму права та розкрийте теоретичну конструкцію її структури.

До ЄСПЛ із заявою звернулась громадянка України пані Раїса Михайлівна Браїловська (заява № 14031/09) яка скаржилась, за статтею 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., щодо відсутності законних підстав та суспільного інтересу у відчуженні її квартири, а також ненадання їй належного відшкодування. За твердженням заявниці реального інтересу захисту громадської безпеки не існувало, а відчуження її майна не мало іншої причини, як забезпечення вигоди для приватної компанії.

У своєму рішенні від 06 червня 2019 року по справі «Браїловська проти України» (заява № 14031/09) ЄСПЛ наголосив, що для відповідності статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. позбавлення має відповідати трьом умовам: воно має здійснюватися «на умовах, передбачених законом», що виключає будь-які свавільні дії національних органів влади, здійснюватись «в інтересах суспільства» та забезпечувати справедливий баланс між правами власника та інтересами суспільства. На підставі вивчення матеріалів справи ЄСПЛ констатував порушення статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В процесі розгляду даної справи ЄСПЛ здійснив аналіз національного законодавства України, яке регулює питання, що розглядаються у даній справі. Зокрема: Конституцію України; Цивільний кодекс України 2003 року; Житловий кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки [РСР] 1983 року; Постанову Ради Міністрів УРСР від 26 квітня 1984 року № 189; Закон України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» 2007 року.

Визначте нормативно-правові акти, які розглядались ЄСПЛ у даній справі. Здійсніть їх класифікацію.

У справі «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97) громадянин України Борислав Євгенович Полторацький скаржився на обмеження права на побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли зустрічатися з адвокатом, надсилати й отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв'язок із зовнішнім світом.

У своєму рішенні від 29 квітня 2003 року по справі «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97) ЄСПЛ доволі детально виклав свою попередню прецедентну практику щодо концепції «відповідно до закону», зокрема, як підставу виправданості втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Зокрема, ЄСПЛ наголосив на тому, що втручання, щоб не суперечити статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р., повинно бути здійснене «відповідно до закону», переслідувати законну мету і бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети. Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб

відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе, а також, це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права.

Відповідно до наведеного рішення ЄСПЛ розкрийте сутність принципу законності.

У справі «М.Т. проти України» (Заява № 950/17) громадянин Сполучених Штатів Америки п. М.Т. стверджував, що національні суди жорстко застосували строк позовної давності, відмовляючи йому у задоволенні позову про визнання батьківства, не встановивши, чи існували вагомі причини для поновлення строку. У зв'язку з цим, з позиції п. М.Т., не було проведено аналізу щодо інтересів дитини та зацікавлених дорослих. В свою чергу Уряд України стверджував, що застосований національними судами строк позовної давності переслідував законну мету захисту стабільності сімейного становища дитини. У цій справі дитина протягом тривалого періоду часу вважала своїм батьком іншого чоловіка, тоді як заявника сприймала як друга родини. Розкриття нової інформації щодо статусу заявника могло завдати шкоди дитині.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявниці та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 19 березня 2019 року по справі «М.Т. проти України» (Заява № 950/17), зазначає, що у цій справі питання полягає не в діях держави, а в ствердженій неналежності захисту національними судами приватного життя заявника у спорі між приватними сторонами. У справах такого типу має враховуватись справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами. Також ЄСПЛ у даній справі нагадав, що незважаючи на надану національним органам влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатись з життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини. Відповідно, він констатував порушення статі 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Визначте та охарактеризуйте об'єкт правовідносин у даній справі. Наведіть відмінності між юридичним та приватним інтересами.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України Володимир Мар'янович Чернецький (заява № 44316/07) який скаржився, за статтею 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. на те, що відмова національних органів влади зареєструвати його новий шлюб порушила його право на шлюб та створення сім'ї.

У своєму рішенні від 08 грудня 2016 року по справі «Чернецький проти України» (заява № 44316/07) ЄСПЛ повторює, що стаття 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. гарантує основоположне право чоловіка та жінки на шлюб та створення сім'ї. Право на шлюб здійснюється відповідно до національного законодавства Договірних Держав. Крім цього ЄСПЛ наголошує на тому, що ув'язнення позбавляє особу її свободи, однак це

не означає, що ув'язнені не можуть або лише у виключних випадках можуть здійснити своє право на шлюб.

Враховуючи обставини даної справи, ЄСПЛ дійшов висновку, що відповідне обмеження було необґрунтованим і порушило саму суть права В.М. Чернецького на шлюб та створення сім'ї зі своєю новою партнеркою. Відповідно, він констатував порушення статі 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у якій встановлюється: «Чоловіки та жінки, які досягли шлюбного віку, мають право на одруження і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

Охарактеризуйте наведену у ст. 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. норму права та розкрийте теоретичну конструкцію її структури.

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України пан Андрій Михайлович Капштан (заява № 56224/10) який скаржився на те, що ухвала апеляційного суду від 23 березня 2010 року, якою було залишено без змін обраний йому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до закінчення нового розгляду справи щодо нього, була свавільною та необґрунтованою. Він також скаржився, що не мав можливості ініціювати провадження, в рамках якого міг би ефективно оскаржити законність цієї ухвали.

В процесі розгляду даної справи Уряд України не надав коментарів щодо суті даних скарг. Проте він визнав, що у світлі висновків у рішенні в справі «Харченко проти України» (заява № 40107/02, від 10 лютого 2011 року) висунуті заявником питання були визнані ЄСПЛ такими, що порушували пункти 1, 4 і 5 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В свою чергу у своєму рішенні від 16 травня 2019 року по справі «Капштан проти України» (заява № 56224/10) ЄСПЛ враховуючи свою прецеденту практику у справі «Харченко проти України», постановив порушення: а) п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що апеляційний суд, коли скасував вирок заявника, ухвалив направити справу на новий розгляд та залишив без змін обраний заявнику запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і не надав обґрунтування та не встановив строку такого тримання; б) п. 4 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що суд першої інстанції, відмовляючи у задоволенні клопотань заявника про звільнення його з-під варти, не навів у своїх рішеннях жодного конкретного обґрунтування, яке б стосувалось аргументів заявника на користь його звільнення; в) п. 5 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю у заявника забезпеченого правовою санкцією права на відшкодування через незаконне тримання його під вартою.

Визначте джерела права, які були розглянуті у процесі розгляду справи «Капштан проти України». Вкажіть, чи є судовий прецедент джерелом національного права України? Обґрунтуйте свою відповідь.

У справі «East/WestAllianceLimited» проти України» (Заява № 19336/04) ірландське підприємство «East/WestAllianceLtd.» скаржилося за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року про стверджуване порушення органами державної влади його

права власності на шість літаків Ан-28 та вісім Л-410. В свою чергу Уряд України стверджував, що навіть якщо деякі питання, порушені підприємством-заявником, становили втручання у його право власності, зазначене втручання було здійснено на відповідних законних підставах, переслідувало законну мету та було пропорційним зазначеній меті.

Вивчивши усі обставини справи (доводи заявника та Уряду України, чинне законодавство України) ЄСПЛ, у своєму рішенні від 28 червня 2018 року по справі «East/WestAllianceLimited» проти України» (Заява № 19336/04) доходить висновку, що виїмка документації підприємства-заявника та вилучення літаків Ан-28 та Л-410 підприємства-заявника суперечили вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Вкажіть суб'єктів правовідносин, що мали місце в процесі розгляду даної справи в ЄСПЛ. Здійсніть видову характеристику суб'єктів права.

У своєму рішенні від 21 квітня 2011 року по справі «Серявін та інші проти України» (заява 4909/04) ЄСПЛ констатує порушення статі 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. у якій встановлюється: *«1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. 2. Попередні положення, однак, ніяким чином не обмежують право держави запроваджувати такі закони, які, на її думку, необхідні для здійснення контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків або інших зборів чи штрафів»*. При цьому, у своєму рішенні (п.38) ЄСПЛ повторює, що стаття 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. гарантує право власності і містить три окремі норми.

Проаналізуйте наведену у даному рішенні ЄСПЛ статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р. Здійсніть співвідношення понять «норма права» та «стаття».

До ЄСПЛ із заявою звернувся громадянин України пан Андрій Михайлович Капштан (заява № 56224/10) який скаржився на те, що ухвала апеляційного суду від 23 березня 2010 року, якою було залишено без змін обраний йому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до закінчення нового розгляду справи щодо нього, була свавільною та необґрунтованою. Він також скаржився, що не мав можливості ініціювати провадження, в рамках якого міг би ефективно оскаржити законність цієї ухвали.

В процесі розгляду даної справи Уряд України не надав коментарів щодо суті даних скарг. Проте він визнав, що у світлі висновків у рішенні в справі «Харченко проти України» (заява № 40107/02, від 10 лютого 2011 року) висунуті заявником питання були визнані ЄСПЛ такими, що порушували пункти 1, 4 і 5 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. В свою чергу у своєму рішенні від 16 травня 2019 року по справі «Капштан проти

України» (заява № 56224/10) ЄСПЛ враховуючи свою прецеденту практику у справі «Харченко проти України», постановив порушення: а) п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що апеляційний суд, коли скасував вирок заявника, ухвалив направити справу на новий розгляд та залишив без змін обраний заявнику запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і не надав обґрунтування та не встановив строку такого тримання; б) п. 4 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що суд першої інстанції, відмовляючи у задоволенні клопотань заявника про звільнення його з-під варти, не навів у своїх рішеннях жодного конкретного обґрунтування, яке б стосувалось аргументів заявника на користь його звільнення; в) п. 5 ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю у заявника забезпеченого правовою санкцією права на відшкодування через незаконне тримання його під вартою.

Визначте джерела права, які були розглянуті у процесі розгляду справи «Капштан проти України». Вкажіть, чи є судовий прецедент джерелом національного права України? Обґрунтуйте свою відповідь.

У справі «Фельдман проти України» (№ 2) (Заява № 42921/09) громадянин України пан Борис Мордухович Фельдман скаржився на відмову національних органів надати йому дозвіл на побачення з родичами та рабином, а також на те, що йому не було дозволено відвідати похорон свого батька.

На підставі аналізу усіх матеріалів справи, у своєму рішенні від по справі «Фельдман проти України» (№ 2) (Заява № 42921/09), ЄСПЛ звертає увагу на те, що національне законодавство України не зазначає з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення дискреційних повноважень, наданих органам державної влади щодо обмеження спілкування осіб, що тримаються під вартою, з їхніми сім'ями. Відповідно, ЄСПЛ констатує, що у даній справі не можна говорити про те, що втручання з боку органів держави у право заявника на повагу до його сімейного життя здійснювалося «згідно із законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950р.

Вкажіть про порушення якого принципу йдеться мова у рішенні ЄСПЛ? Охарактеризуйте даний принцип.

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

З'ясуйте, ознаки яких теорій виникнення держави можна знайти у наведених положеннях чинної Конституції України

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

З'ясуйте, ознаки яких теорій виникнення держави можна знайти у наведених положеннях чинної Конституції України

Конституційний Суд України в Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 дійшов висновку, що «...результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими. Влада народу здійснюється в межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України. На думку Конституційного Суду України, реалізація громадянами України конституційних прав і свобод, передусім права голосу на виборах і референдумі, є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо. При цьому кожен громадянин зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

З'ясуйте, ознаки яких теорій виникнення держави можна знайти у наведених положеннях

«...єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст.5 Конституції України від 28.06.1996 р.)

На який принцип організації та діяльності державного апарату вказує вище вказане конституційне положення

«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави» (ст.3 Конституції України від 28.06.1996 р.)

На який принцип організації та діяльності державного апарату вказує таке конституційне положення

- a) Конституційний Суд України;
- b) Президент України;
- c) МВС України;
- d) Верховна Рада України.

Охарактеризуйте наведені державні органи за різними критеріями класифікації

- a) діяльність держави з розвитку низки загальноосвітніх установ;
- b) участь держави у військово-політичних союзах та блоках;
- c) прийняття Верховною Радою Закону України «Про Національну поліцію»;

- d) участь Збройних Сил України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;
- e) робота Центральної виборчої комісії з підготовки та проведення виборів Президента України.

Визначте, проявом яких функцій держави є наступні види діяльності

- a) з моменту прийняття;
- b) з моменту реєстрації у відповідних органах юстиції;
- c) з дня офіційного оприлюднення;
- d) через 10 днів з дня офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено указом, але не раніше дня опублікування.

У відповідях, під якими буквами правильно названо правила набрання чинності нормативними указами Президента України, якщо термін не зазначено в указі

Визначте момент набрання чинності наказу ректора Національної академії внутрішніх справ від 10.05.2018: а) 10.06.2018; б) 11.05.2018; в) 10.01.2019; г) 20.05.2018.

Робітник заводу С. Ковальчук звернувся до директора підприємства із заявою про надання йому матеріальної допомоги. Директор на цій заяві наклав резолюцію «Надати матеріальну допомогу».

Які частини правозастосовного акту зазначені в наведеному прикладі, назвіть їх кількість

Громадянин В. Леоненко звернувся до поліції з повідомленням про те, що С. Морозюк умовляв його викрасти велосипед у сусідки останнього, але він відмовився. В. Леоненко вимагав визнати С. Морозюка підбурювачем відповідно до ч.4 ст. 27 КК України (Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину).

Які способи тлумачення має використати поліцейський у такому випадку?

Суддя М. Марчук за клопотанням слідчого Ю. Головка застосував до матері трьох дітей С. Шурової запобіжний захід у вигляді взяття під варту за вчинення шахрайства. На виклики слідчого згадана громадянка з'являлася завжди і вчасно.

Яка вимога до правозастосовної діяльності не була дотримана суб'єктом правозастосування?

Громадянина В. Балицького затримано працівниками поліції у зв'язку з вчиненням ним хуліганства та доставлено до відділу поліції, де його били з метою отримання від нього зізнання у вчиненні вбивства пана С. Тищенка.

Постановою суду В. Балицького було визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення та призначено йому стягнення у вигляді адміністративного арешту. Цього ж дня В. Балицького було допитано як свідка у справі за фактом смерті пана С. Тищенка.

На наступний день В.Балицький зізнався у вчиненні вбивства та викраденні майна, відмовився від захисника та був формально затриманий як підозрюваний.

Через 10 днів, обвинувачення щодо В. Балицького було перекваліфіковано на вчинення вбивства з корисливих мотивів – злочин, участь захисника у розслідуванні якого є обов'язковою.

Порушення якого підпункту пункту 3 статті 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод мало місце?

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- a) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;*
- b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;*
- c) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;*
- d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;*
- e) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.*

- a) вступ до академії на навчання;
- b) досягнення повноліття;
- c) смерть людини;
- d) землетрус;
- e) купівля автотранспорту;
- f) повінь.

Із наведеного переліку оберіть юридичні факти-дії та юридичні факти-події

- a) особа робить спробу затримати крадія і доставити його у відділ поліції;
- b) особа не порушує правила дорожнього руху в незалежності від наявності на дорозі патрульних поліцейських;
- c) особа разом з іншими переходить на заборонений сигнал світлофора;
- d) особа не порушує правил дорожнього руху лише тому, що боїться

великого розміру штрафних санкцій.

Які, на Вашу думку, із перерахованих ситуацій відносяться до маргінальної поведінки

У Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначається, що зазвичай принцип _____ розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню.

Про який принцип юридичної відповідальності йдеться в цьому рішенні?

«... при таких обставинах суд вважає, що вина підсудного громадянина «С» у вчиненні злочину, передбаченому ч.1 ст. 185 КК України, повністю доведена».

В якій частині правозастосовного акта розміщується зазначений текст?

Із метою притягнення уповноваженими державними органами громадянина «С» до юридичної відповідальності було встановлено факт вчинення ним правопорушення, що передбачене ч. 1 ст. 130 КУпАП. Після цих дій правопорушник сплатив штраф, розмір якого він самостійно визначив, прочитавши санкцію цієї статті.

Назвіть підстави притягнення до юридичної відповідальності та визначте, яка з них відсутня у цій фабулі?

Згідно рішень Європейського Суду з прав людини (зокрема, Креанге проти Румунії (23.02.2012 р.); Медведєв та інші проти Франції (29.03.2010 р.) та ін.) особливо важливим визнається дотримання загального принципу правової визначеності.

На підставі характерних рис романо-германської правової сім'ї поясніть, у чому полягає зміст цього принципу і чому саме даний принцип є важливим для правових систем романо-германського права.

- a) тісне переплетіння філософії, релігії та юриспруденції;
- b) суддя виступає суто суб'єктом правозастосування;
- c) процесуальні норми мають первинне значення у порівнянні з нормами матеріального права;
- d) домінування юридичних обов'язків особи над її правами та свободами.

Із запропонованих варіантів відповідей оберіть ті, що характеризують англійське право

принциповість, законність, аргументованість, обґрунтованість, результативність, доцільність, відповідність, справедливість, гуманність, практичність.

Із наведеного переліку оберіть вимоги правильного застосування норм

права

Федеративна Республіка Німеччини, Сполучені Штати Америки, Республіка Білорусь, Італія, Королівство Іспанія, Україна.

Оберіть із наведеного переліку президентські республіки

11. Рекомендовані джерела інформації:

Основна

1. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія: У 3 т./за заг ред.. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка та акад. НАПрНО. В. Скрипнюка / Т.2: Доктринальний вимір галузевих засад функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. 588 с.
2. Гусарев С. Д. Теорія права і держави : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. К. : Правова єдність, 2008. 270 с.
3. Дідич Т. О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові та практичні аспекти : Монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2018. 492 с.
4. Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т.№.3 М – Я. Київ: Академперіодика. 2019. 992 с.
5. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
6. Кириченко В. М., Кириченко Ю. В., Соколенко Ю. М. Політико-правова система України : підручник / за загальною редакцією В. М. Кириченка. Київ: Центр учбової літератури 2019. 304 с.
7. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
8. Крижановська О. В. Інституційні засади правопорядку: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 20 с.
9. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. / А. М. Кучук. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312с.
10. Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2019. 576 с.
11. Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування : навчальний посібник / П. В. Макушев, А. В. Хрідочкін. Дніпро : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 360 с.
12. Малишев Б. В. Застосування норм права: навч. посібн. / Б. В. Малишев, О. В. Москалюк. За ред. Б. В. Малишева. К.: Реферат, 2010. 260 с.
13. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерта, 2024. 452 с.

14. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
15. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 43 с.
16. Правозастосування : навч. посіб. / О. А. Назаренко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва. Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.
17. Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія / І. В. Процюк ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х. : Право, 2012. 583 с.
18. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: сучасний контекст: монографія. К.: Видавництво «Юридична думка», 2018. 212 с.
19. Севрюков Д. Суверенітет. Генеалогія ідеї в контексті політичної та правової історії : монографія / Севрюков Д. К. : Талком, 2018. 234 с.
20. Смірнова В. О. Політична воля як чинник державотворчої діяльності: об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. Київ: Логос, 2019. 384 с.
21. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти) : монографія / Володимир Вікторович Сухонос; Передм. О. В. Скрипнюк. Суми : Університетська книга, 2015. 344 с.
22. Сухонос В. В. Державне правління: еволюція сучасних форм: [монографія]. Суми: Університетська книга, 2014. 310 с.
23. Сухонос В. В. Механізм держави і місцеве самоврядування: дихотомія антиномії і симбіозу в конституційно-правовій парадигмі: монографія. Суми: ПФ "Видавництво "Університетська книга", 2018. 287 с.
24. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія; ДВНЗ «Укр. акад. банк. справи Нац. банку України», Юрид. ф-т. Суми : Мрія-1, 2010. 368 с.
25. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С.К. Бостан, С.Д. Гусарєв, Н.М. Пархоменко та ін.]. К. : Академія, 2013. 348 с.
26. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.
27. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
28. Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 716 с.
29. Теорія держави і права. Збірник тестових завдань. Частина І: Навч.-метод. посібник. / Боняк В. О., Лантух І. С., Сердюк І. А., Христова Ю. В. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 60 с.
30. Теорія держави та права : [навчальний посібник] / Є. В. Білозьоров, О. Б. Горова, В. П. Власенко, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 116 с.

31. Теорія держави та права : практикум / Білозьоров Є. В. та ін. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 166 с.
32. Теорія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.
33. Теорія держави та права: навч. посіб. [Є. В. Білозьоров, О. Б. Горова, В. П. Власенко, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://arm.naiiu.kiev.ua/books/tdp-new/index.html>
34. Теорія держави та права: підготовка до державної атестації : навчальний посібник / Є. В. Зозуля, І. В. Іванов, А. В. Гончаров; за заг. ред. Є. В. Зозулі. ДЮІ МВС України. Херсон : Олді-плюс, 2018. 164 с.
35. Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, Р. З. Голобутовський, Е. В. Звягіна, І. С. Кузьміна, О. І. Наливайко, О. С. Чепік-Трегубенко; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 316 с.
36. Теорія держави та права : навч. посіб. / В. П. Власенко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ : 7БЦ, 2022. 472 с. URL: <https://elar.naiiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/53b5951f-a333-491a-8516-7d6999ba140e/content>
37. Шемшученко Ю. С., Оніщенко Н. М., Скрипнюк О. В. та ін. Правова ідеологія як засадничий принцип консолідації українського суспільства. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ. 2018. 86 с.

Додаткова:

1. Білозьоров Є. В. Казуальне тлумачення норм права: теоретичні та практичні аспекти розуміння/ Є. В. Білозьоров, Ю. В. Кривицький // *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. праць. Вип. 27.* К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. С. 207 – 215.
2. Білозьоров Є. В. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні : [монографія] / Є. В. Білозьоров, В. І. Вишківська. К. : ФОП Кандиба Т. П., 2015. 168 с.
3. Верховенство права та правова держава : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 трав. 2014 р., Ужгород / ред.: Ю. М. Бисага, М. М. Алмаші, Д. М. Белов ; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Ін-т держави і права країн Європи. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2014. 267 с.
4. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : [монографія] / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.] ; за заг. ред. І. Безклубого. К. : Грамота, 2014. 448 с.
5. Власенко В. П. Напрями діяльності правоохоронних органів в сучасних умовах / В. П. Власенко, А. М. Завальний // «Pravna veda a prax v tretomtisicroči» zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie (Košice, Slovenska republika 27 – 28 febr. 2015) : Vydal: Univerzita Pavla Jozefa Šafarika v Košiciach, Košice, 2015. – S. 21–24.

6. Гусарєв С. Д. Державорозуміння і державознавство: діяльнісний та компаративний контексти / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей ; гол. ред. А. Мелешевич. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. С. 221 – 232.

7. Завальний А. М. Герменевтичний підхід до розуміння актів тлумачення норм права / А. М. Завальний // Традиції та новації в праві: минуле і майбутнє юриспруденції : мат. наук.-теорет. семін. (Київ, 26 берез. 2015 р.). У 2-х ч. ; Редкол. : В. Д. Гвоздецький (гол.), Ю. М. Бондар (відп. ред.), С. Г. Благовісний та ін. К. : УДУФМТ, 2015. С. 83 – 85.

8. Завальний А. М. Негативні та позитивні зобов'язання як умови судових гарантій прав людини / Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О.Г. Мурашина) : матеріали круглого столу (м. Київ, 21 березня 2019 року). К.: НАВС, 2019. С. 39 – 41.

9. Завальний А. М. Особливості неофіційного тлумачення юридичних норм в сфері правового регулювання вищої освіти України / А. М. Завальний, О. Б. Горова, В. С. Малента // *Наука і правоохоронна*. 2009. № 4 (6). С. 162 – 164.

10. Завальний А. М. Інтерпретації дефініції юридичного факту: плюралізм наукових підходів / А. М. Завальний // Юридичні факти в системі правового регулювання : зб. наук. праць. мат. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лист. 2015 р.) / за заг. ред. Н. М. Пархоменко, М. М. Шумила, І. О. Ізарової. К. : Дакор, 2015. С. 225 – 232.

11. Калюжний Р. А. Праворозуміння та його вплив на трансформацію суспільних відносин в умовах глобалізації. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Кив: НАУ, 2018. № 2(47). С. 46-54

12. Кельман М. С. Проблеми суверенітету на сучасному етапі державотворення // Проблеми формування національної правової системи України та її адаптації до європейського права : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 травня 2017 р.). 2017. С. 96 – 101.

13. Коваль Н. Т. Зasadничі принципи правозастосування у розбудові правової держави: методологічні основи концептуалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.

14. Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків / Козюбра М. І. // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 67 – 71. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12549>

15. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій / М. І. Козюбра // *Право України : юридичний журнал*. 2017. Вип. 11. С. 142 – 164. <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13162>

16. Копиленко О. Л. Конституційна реформа як чинник забезпечення національної єдності і стабільності України / О.Л. Копиленко // Сучасна університетська правова освіта і наука: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (23 лютого 2018 р.). Том 1. 2018. С. 215 – 218

17. Коталейчук С. П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / С. П. Коталейчук, П. Я. Пісной. К. : КНТ, 2011. 560 с.

18. Кривицький Ю. В. Вплив соціальних норм на правоохоронну діяльність в Україні *Митна справа*. 2011. № 5. Ч. 2. С. 51 – 55.

19. Мозоль Н. І. Перспективи розвитку правової системи України. Електронний збірник матеріалів Круглого столу «Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина)» (Київ, Національна академія внутрішніх справ, кафедра теорії держави та права; 21 березня 2019 року). С. 89 – 91.

20. Назаренко О. А. Норми права та норми моралі як регулятори суспільних відносин. Міжнародна науково-практична конференція «Нові завдання юридичної науки в Україні та країнах ЄС» м. Мішкольц, 19-20 квітня, Угорщина, 2019. С. 25 – 28.

21. Назаренко О. А. Принцип верховенства права у науковому дискурсі. International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»: Conference proceedings., 25-26 January, Arad, Rumania, 2019. С. 42 – 46.

22. Пендюра М. М. Граматичне (мовне) тлумачення норм права як необхідний та ефективний спосіб забезпечення якісного правотворчого процесу у правовій системі України // Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина) : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 21 берез. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. 160 с.

23. Пендюра М. М. Роль права як аксіологічного феномена в розвитку сучасної демократичної, правової соціальної держави // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти [Текст] : матеріали VIII всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 берез. 2018 р.) / [В. В. Черней, С. С. Чернявський, Д. В. Андрєєв, Б. В. Калиновський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 257 – 260

24. Пендюра М. М., Старицька О. О. Унія як форма державного устрою // [Актуальні питання державотворення в Україні]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 року) / Редкол.: д.ю.н. І. С. Гриценко (голова), к.ю.н. І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. В 3-х томах. Том 1. К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. С. 52 – 53.

25. Пендюра М. М., Тихомиров Д. О., Старицька О. О. Офіційне тлумачення та конкретизація права: проблеми співвідношення // Забезпечення цивільної безпеки в Україні: сучасний стан і перспективи: монографія / за заг. ред. О. М. Тищенко, Т. М. Кришталь; Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2018. С. 118 – 124

26. Пендюра М. М. Теорія держави і права : [навч. посіб.]. К. : О. С. Ліпкан, 2013. 304 с.

27. Пендюра М. М. Теорія держави і права: Посібник для підготовки до іспитів. Вид. 2-е. К.: ТЕКСТ, 2009. 208 с. (Серія «Студент ХХІ століття»)

28. Пікуля Т. О. Сучасні підходи до класифікації держав світу *Науковий*

вісник Національної академії внутрішніх справ. 2014. Вип. 2 (91). С. 183 – 189.

29. Правові стимули в механізмі правового стимулювання : [монографія] / Р. А. Калюжний, О. Я. Лапка, Т. О. Пікуля. К. : МП Леся, 2013. 204 с.

30. Тюріна О. В. Сучасні національні правові системи : навч. посіб. / О. В. Тюріна. К., 2015. 242 с.

31. Теорія держави та права : навч. довід.: робоч. зошит / [уклад. О. М. Шуміло, О. В. Панасюк], МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сумс. філ., Каф. юрид. дисциплін. – Суми : ВВП «Мрія», 2023. – 92 с.

32. Харченко Н. П. Структура правового режиму: загальнотеоретична характеристика. *Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»*. 2019. Вип. 1 (22). С. 25 – 28.

33. Унітарна форма територіального устрою України та окремих країн Європи (порівняльно-правовий аналіз) : [монографія] / А. Є. Шевченко, В. В. Міщук. К. : “МП Леся”, 2013. 248 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1.	Офіційне інтернет-представництво Президента України	https://www.president.gov.ua
2.	Офіційний портал Верховної Ради України	https://rada.gov.ua
3.	Європейський парламент	https://www.europarl.europa.eu/portal/en
4.	Урядовий портал	https://www.kmu.gov.ua/control/
5.	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	http://www.ombudsman.gov.ua
6.	Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері кримінального правосуддя	https://www.eurojust.europa.eu/
7.	Міністерство внутрішніх справ України	https://mvs.gov.ua
8.	Інтерпол	https://www.interpol.int/
9.	Європол	https://www.europol.europa.eu/
10.	Національне центральне бюро Інтерполу (НЦБ) Україна	https://www.interpol.int/Who-we-are/Member-countries/Europe/UKRAINE
11.	Національна поліція України	https://www.npu.gov.ua/
12.	Міністерство освіти і науки України	https://www.mon.gov.ua
13.	Міністерство юстиції України	https://minjust.gov.ua/ua
14.	Верховний Суд	https://www.scourt.gov.ua
15.	Європейський Суд	https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/
16.	Офіс Генерального прокурора України	https://www.gp.gov.ua/

17.	Прокуратура Європейського Союзу EuropeanPublicProsecutor’s Office (EPPO)	https://www.eppo.europa.eu/en
18.	Міжнародний кримінальний Суд InternationalCriminalCourt (CPI і ICC)	https://www.icc-cpi.int/
19.	Організація Об’єднаних Націй	https://ukraine.un.org/uk
20.	Організація з безпеки і співробітництва (OSCE)	https://www.osce.org/hcnm/
21.	Бібліотека Національної академії внутрішніх справ	https://library.naiu.kiev.ua/
22.	Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського	http://www.nbu.gov.ua/
23.	Німецька цифрова бібліотека	https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/
24.	Британська бібліотека	https://www.bl.uk/
25.	Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ)	https://www.ohchr.org/en/ohchr_home_page
26.	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)	https://www.unhcr.org/
27.	Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури UnitedNationsEducational, ScientificandCulturalOrganization (UNESCO)	https://www.unesco.org/en
28.	Дитячий фонд ООН, ЮНІСЕФ (UnitedNationsChildren’sFund, UNICEF)	https://www.unicef.org/
29.	Міжнародна організація праці (МОП) (InternationalLabourOrganization)	https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm

Підписи авторів РПНД

Ольга СТАРИЦЬКА _____

Наталія МОЗОЛЬ _____

Ольга НАЗАРЕНКО _____